

Perspectief

BD in de moestuin en in Zuid Afrika
Mart Vandewall over Boer Vroegop

Landbouw en zorg op de Zonnehoeve
Met de consument valt niet te praten

2003 november december N° 6

Dynamisch

Nieuws en informatie over biologisch-dynamische landbouw en voeding

Dynamisch Perspectief

2-maandelijkse uitgave voor leden van de Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding (BD-Vereniging)
ISSN 1389-7438

BD-Vereniging en advertentie-acquisitie:
Vereniging voor
Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding
Diederichsstraat 25
Postbus 236, 3970 AE Driebergen
e-mail: info@demeter-bd.nl
internet: www.demeter-bd.nl
tel: 0343-531740, fax: 0343-516943

Redactie:
Bruno van der Dussen, Ruud Hendriks,
Jola Meijer

Vaste medewerkers:
Bernard Asselbergs, Maaïke Boschloo,
Jan Diek van Mansvelt, Jan Saal, Frank Woets

Sluitingsdatum kopij:
Aanleveren kopij voor het
januari-februari-nummer
tot 1 december 2003.
Bij voorkeur van te voren telefonisch overleg,
tel. 075-6873159
Kopij op diskette (minimaal Word 97) of
via e-mail: info@demeter-bd.nl

Vormgeving:
Fingerprint Driebergen, Gerda Peters
Pre-press en druk: Drukkerij Kerckebosch Zeist
Gedrukt op Reviva, 50% recycled, chloorvrij
Inzettefoto cover: Jos Pelgröm

De BD-Vereniging is houdster van het merk
DEMETER

Copyright
Tegen overname van artikelen bestaat in
principe geen bezwaar, mits hier van tevoren
toestemming voor is verleend en dit duidelijk
wordt vermeld.

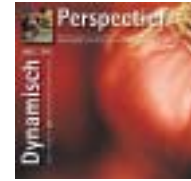
Vereniging voor
Biologisch-Dynamische
Landbouw en Voeding

Vooraf

“Mens worden aan de landbouw, de landbouw vermenschelijken”. Deze ‘slogan’ – geïntroduceerd door Jan Diek van Mansvelt in de jaren tachtig – is het uitgangspunt van het Dynamisch Portret waar Marja Molenaar vertelt over de begeleiding van de kinderen op Zonnehoeve.

Maar (biologisch-dynamische) landbouw is meer dan zorg. Het heeft ook betrekking op de drie levensgebieden: het culturele leven, het rechtsleven en het economische leven. Jan Saal licht hier een tipje van de sluier op in relatie tot de oproep aan de consument om meer biologische producten te kopen: Met de consument valt niet te praten.

Het gebruik van de preparaten blijft de gemoederen bezig houden. Mart Vandewall geeft zijn visie hierop: Boer Vroegop als persiflage van de ‘gangbare’ bd-boer.

INHOUD

Dynamisch Portret	3
Demeter Internationaal	
Preparatengebruik	7
BD in breder perspectief:	
Zuid Afrika	11
Mart Vandewall en	
Boer Vroegop	14
Met de consument valt	
niet te praten	18
Op de naamdag van Gertrude	22
Coöperatie Stadteland	24
Vers van het land...	25
Ram	26
Perspectief	27
Memo	32
Agenda	34

Landbouw en zorg op de Zonnehoeve

Marja Molenaar in Dynamisch Portret

De menselijke en maatschappelijke maat van elf jonge pubers op een bd-bedrijf

BD in Zuid Afrika

Renske Loefes

De uitdaging is de idealen van BD landbouw te combineren met commercieel ondernemerschap

Met de consument valt niet te praten

Jan Saal 9over driegeleding

Om de consument anders te laten doen moet je de omstandigheden veranderen

Landbouw en zorg op de Zonnehoeve

Jola Meijer

*In 1982 trokken Marja Molenaar en Piet van IJendoorn naar de Flevo-
polder om een biologisch- dynamisch bedrijf op te zetten: Zonnehoeve.
Het werd een gemengd bedrijf van 50 ha met natuurgebieden, veeteelt,
koeien, paarden, een bakkerij en maalderij. Inmiddels worden erf en
boerderij ook gebruikt om kinderen te huisvesten en ervaring te laten
opdoen met leven en werken op een boerenbedrijf.*

In gesprek met Marja Molenaar.

*In de jaren 1980 werd een slogan geïntroduceerd door Jan Diek van
Mansvelt: mens worden aan de landbouw, de landbouw vermenselijken.
Is dit van toepassing voor jullie werk?*

“Ja, deze uitspraak is op zich heel aardig omdat het zowel op de cliënten als op de boeren in ons bedrijf betrokken kan worden. Het begeleiden van kinderen dwingt jezelf om rustiger in het werk te staan en er samen met het kind bij stil te staan. Je aandacht wordt daardoor op een andere manier op je eigen werk gericht, je wordt uit de routine van het dagelijkse getild en bepaald tot de vraag ‘wat is belangrijk om aan dit kind mee te geven’. Dit brengt jezelf in een andere energie, een ander beleven. Er zijn op ons bedrijf vaste tijden, vrij vaak zelfs, waarin kinderen meewerken en er zijn ook momenten dat zij spontaan komen helpen. Daar waar de activiteiten zijn ingepland reken je ermee en wordt dit voorbereid. Die werkzaamheden liggen altijd in het verlengde van, of zijn onderdeel van het werk dat op dat moment aan de orde is. We werken met kinderen in de leeftijds categorie 11 tot 14 jarigen, dus te jong om zelfstandig aan het werk te gaan. We werken meestal niet met groepen, maar individueel of met twee kinderen, zodat je de aandacht er ook echt kunt hebben.”

Een voorbeeld uit de praktijk?

“Als een kind bijvoorbeeld helpt met het melken dan sta je daar als melker anders in. Bewuster en daardoor kun je het kind helpen om er dichterbij te komen, want een kind melkt niet alleen met het doel het melken te leren. Het is heel leuk als kinderen iets leren en zichzelf als vaardig ervaren, iets kunnen. Behalve het eigen maken van vaardigheden gaat het er ook om dat het kind zich verbindt. Deze verbinding met de buitenwereld, met zichzelf, met het werk, met de andere mensen, is essentieel voor veel kinderen die hier komen. Dus zijn wij erop gericht dat de verbinding aan te gaan in de situatie, aanwezig is voor het kind. Het is een echte situatie, die wij ook als belangrijk ervaren omdat we meer bewust in ons werk gaan staan. Natuurlijk lukt dit niet altijd goed en denk je soms ‘heb ik er ook nog een kind bij’, maar als het goed gaat, ontstaat dat dus.”

Werken de kinderen dagelijks fulltime mee?

“Nee, het dagprogramma bestaat uit school en het leven in een gezinshuis op de boerderij. Op ons erf staan drie gezinshuizen met elk een gezin (al of niet met eigen kinderen) die drie of vier kinderen heeft opgenomen. De basis van ons zorgprogramma is het gezinsleven dat zich afspeelt op de boerderij. De boerderij is de leefwereld om te lopen, kijken, te skelteren of verstoppertje te spelen, kortom alles wat kinderen graag doen. Daarnaast zijn er gerichte afspraken. Ze krijgen twee keer per week paardrijles of mensen werken met hen in de verzorging van de paarden. Dan werken ze nog één middag in de week anderhalf uur mee in de landbouw. Met een ander kind samen doen ze dan wat op dat mo-

ment aan de orde is. Gisteren was dat bijvoorbeeld heinigen maken in een natuurgebied. Daarnaast melkt de ene nog een middag mee en heeft een andere als aandachtsgebied de konijntjes. Dit is alles wat wij als structuur en afspraken bieden en van hier uit pakken ze vaak nog andere activiteiten op.

Bij het ene kind moet je veel meer bedenken hoe je het bij activiteiten betreft en erbij houdt en zoeken naar zijn interesse dan bij het andere. Bij meisjes is dit veelal paardrijden en de zorg voor de dieren. Voor de jongens toch vaker meer iets technisch, dingen maken, timmeren, dingen weer in orde brengen en verzorgen. We willen met onze landbouwzorg activiteiten aanbieden waarbij het werken aan de eigenheid van de kinderen, aan het zich verbinden met alles en datgene wat voorwaarde scheppend is voor hun ontwikkeling voorop staat. Dit kan alleen als de gezinsouders zelf ook betrokken en verbonden zijn met de boerderij. Je moet het samen opbouwen. Wij als medewerkers van de boerderij streven er naar samen met de gezinsouders ook een pedagogische gemeenschap te zijn. Leven in het gezin en leven op de boerderij gaat dan in één beweging in elkaar over."

Wat is jullie doelgroep?

"Kinderen die niet meer thuis kunnen wonen. Meestal is er een combinatie van factoren waardoor kinderen niet meer thuis kunnen wonen. Een belangrijke doelstelling is dat de kinderen ook weer terug naar huis gaan.. Met een aantal kinderen wordt gericht, indien dat mogelijk is, om weer terug naar huis te gaan. En dan wordt ook met de ouders gewerkt."

Hoe hebben jullie het werken met de kinderen georganiseerd? Is er wel altijd werk voor hen of denk je 's winters: wat zullen we nu toch weer gaan doen?

"We hebben drie sectoren: de landbouw, de bakkerij en de paarden. Bij de paarden is altijd werk en ook minder seizoengebonden dan de boerderij. De bakkerij doet wel een beetje mee, maar het werk leent zich er moeilijk voor om het kind er in mee te nemen. Dan moet het werkproces worden vertraagd, of er moet een stuk uit het productieproces worden gehaald. De landbouw leent zich daar veel beter voor. Daar is meer ruimte en rek in de breedte en in de tijd. Daar kun je nog eens zeggen 'is het niet vandaag dan komt het morgen'. Het gaat er niet om activiteiten te organiseren maar om het kind mee te nemen in het werk van het moment. Voor de mensen die op de boerderij werken is de aandacht voor kinderen een onderdeel van hun werk. De akkerbouw op ons bedrijf is grootschalig. Wij zijn juist ooit zo begonnen om te laten zien dat je op deze grote schaal ook prima biologisch-dynamisch kunt boe-

Marja Molenaar:

“Verbreiding naar een gezinsboerderij is bijna een voorwaarde om het boerenwerk te kunnen blijven doen.”

ren. De momenten dat je met de kinderen daarin werkt moet je echt voorbereiden. Soms vertraag je of moet je even 'een zijweggetje inslaan'. Paardenhouderij is per definitie juist kleinschalig. Ook al is het dier zelf groot, het is altijd op menselijke maat. Dat is het leuke van paarden, het gaat bij de omgang om een individueel paard, toch iets anders dan een groep koeien die gemolken moet worden. Een paard of pony verzorgen is te overzien en het dier heeft een sociaal 'instrumentarium' waardoor het voor het kind ook als spiegel kan fungeren. In de uitbreiding van het diervverzorgende element gaan we op ons bedrijf nog een aantal stappen zetten. We willen graag een kleinschalig mid-dengebied met kleinvee toevoegen; varkens, kippen en schapen, zodat de kinderen in de zorg voor dieren makkelijker kunnen insteken dan nu mogelijk is."

Om hoeveel huizen en kinderen gaat het?

Marja: "Op het erf zijn drie gezinshuizen, waarin bij elke familie drie of vier kinderen wonen. Elf kinderen in drie gezinshuizen betekent een aparte organisatie en een eigen identiteit. Met z'n drieën vormen ze een organisatie binnen het bedrijf en een mooie gesprekspartner voor de boerderij. Voor henzelf heeft het tot voordeel dat ze aan elkaar collega's hebben en er niet alleen voor staan. Zo zijn ze minder kwetsbaar en kunnen ze elkaar steunen.

Ook in de onderhandelingen met de zorgpartner is dit een mooie opzet gebleken. Voor hen is een project van deze omvang aantrekkelijker dan op drie verschillende boerderijen een huis. Er zit dus ook een bepaalde maatschappelijke maat in."

Welke doelen streven jullie met de kinderen na?

“Binding, een veilige plek, een heldere werkplek met voldoende beweging erin om het niet saai te laten zijn, om vaardigheden te ontwikkelen en in uitdagingen stappen te zetten en om andere ervaringen op te doen. Wij moeten de kinderen uitdagingen geven zodat ze stappen kunnen zetten. Daarvoor moeten die uitdagingen niet te groot of te klein zijn, natuurlijk. Ervaringen zijn voor kinderen de motor van hun ontwikkeling, want als kinderen ervaringen opdoen, andere ervaringen, kan een proces op gang komen. Wij zijn gericht op die ontwikkelingsondersteunende en stimulerende krachten. Wij richten ons niet primair op correctie, maar willen groei stimuleren d.m.v. uitdagingen, verbinding en veiligheid. Dit zijn de kern begrippen.

Daarnaast staat de natuurervaring. Die is weliswaar van een andere orde maar óók een belangrijk vormend aspect waarin het kind zichzelf kan beleven. Het ervaren van de natuur, van al die kracht en al dat leven, dat je er deel van bent en dat het ook iets met jou te maken heeft, dat natuur je iets te bieden heeft, dat het je kan helpen en je er steun aan kunt ontfemen is veelbetekenend.

Voor de kinderen gaat het erom op een of ander wijze te ervaren dat die omgeving er is en iets te bieden heeft. Dat je er een relatie mee hebt en er tegelijkertijd onderdeel van bent.

Kinderen ervaren dit misschien meer in hun spel, door een vuurtje te stoken, in bomen te klimmen, of slootje te springen... ze zijn er dan in ieder geval dichtbij.

Ik heb me wel eens afgevraagd of de intuïtieve benadering van contact zoeken met natuurlijke elementen, waar volwassenen mee bezig zijn, ook iets voor kinderen is. Voor nu zoek ik het in een tuinder die door het tuinieren de verbinding met de aarde maakt. Als kinderen daarmee samenwerken is die geconcentreerde volwassene voor het kind het medium tot de natuur.”

Welke leeftijd hebben de kinderen?

“De kinderen zijn beginnende pubers en op een moment in hun ontwikkeling dat je ze heel moeilijk kunt aanspreken op toekomstgerichtheid en zelfreflectie. Sociaal is er veel voor ze te leren.

Worden voorwaarden gesteld aan de kinderen?

“Allerlei kinderen vinden hier een plek. Ze moeten echter wel contacten kunnen leggen met andere kinderen en volwassenen. Dit vermogen mag zwak aanwezig zijn en kunnen we helpen te ontwikkelen. Maar als het te zwak is kunnen we niet

veel beginnen, omdat hier juist het relationele het primaire aangrijpingspunt is. Als het kind verder gevoelsmatig ja zegt tegen de plek en het gezinshuis kunnen we van start. Als het goed gaat in het gezinshuis is het voor bijna elk kind ook aantrekkelijk op de boerderij te zijn. Soms zeggen mensen ons: ‘die kinderen zitten daar op een boerderij maar zij moeten toch juist de wereld in en niet in een sociaal isolement en wereldvreemd worden’. De kinderen gaan naar school en soms nog naar clubs. Dus het is niet zo dat zij alleen op Zonnehoeve zijn. Het is meer zo dat zij in hun vrije tijd op de boerderij zijn. Ik zie het als een beschermd leven en niet geïsoleerd. De verleiding en verlokking waar kinderen juist gevoelig voor zijn op die leeftijd, de hectische stadse indrukken, zouden juist met hen op de loop gaan omdat ze nog niet bij machte zijn daar mee om te gaan. Hier kunnen ze juist sterker worden. Ondanks dat het druk kan zijn op het bedrijf, is hier het opgejaagde, geforceerde toch niet zo aanwezig.”

Wat is je ideaalbeeld?

“Mijn eerste beeld voor het hele gezinshuizenproject is altijd het beeld van het spelende kind geweest. Het is ook het beeld voor het kind dat zich thuis voelt, die zelf macht heeft in die omgeving en er vorm aan kan geven. Dit is wat ik het kind heel graag wil aanreiken: dicht bij jezelf en in de wereld zijn, met dezelfde concentratie en authenticiteit als het spelende kind. Deze elementen zouden vertaald ook steeds terug moeten komen op de boerderij.

Het gevoel dat ik dingen kan beheersen, kan sturen, vorderingen kan maken, dat ik er mag zijn... deze ervaringen helpen de kinderen Odie veelal geen vertrouwen in zichzelf en in anderen hebben.”

Wat betekent dit werk voor jou of eigenlijk jullie op het bedrijf?

“Voor onszelf is het een nieuwe opgave en is het wennen aan zoveel nieuwe mensen en kinderen op het bedrijf. We vormen eigenlijk een soort leefgemeenschap, maar wij, als starters van het bedrijf, hebben daarin al zoveel positie opgebouwd. Onze positie als boer en boerin verandert nu. Belangrijk is om onderling tot gelijkwaardigheid en gedeelde verantwoordelijkheid te komen.

Toen we ermee begonnen bestond dit project voor 100% uit idealen. Daarmee gingen we op stap en op zoek. Door promoten en heel veel lobbyen hebben we dit kunnen realiseren. Om bij mensen binnen te kunnen komen en mensen vast te houden en om het project op de grond te kunnen zetten moesten we steeds weer heel duidelijk ons ideaal neerzetten. En nu we bezig zijn gebeuren er toch dingen waarvan je denkt ‘o nee, dus ook bij ons, ook hier en wij waren er juist voor om te zorgen dat dit niet zou gebeuren’. Na het proces van gedreven zijn door het ideaal een gezinshuisproject op te zetten, zijn we nu in de fase van het realistisch optimisme. We hebben een organisatie, een structuur en ik zie dat het project veel mogelijkheden heeft.”

Jullie noemen dit geen zorgboerderij?

“Officieel heet het project Gezinsboerderij Zonnehoeve en het is een onderdeel van de sector van de jeugdzorg. Zorgpartner is Stichting Nieuw Veldzicht LSG uit Almere, één van de drie Flevolandse organisaties op het gebied van de jeugdzorg. Het is ook Nieuwe Veldzicht die verant-

woordelijk is voor de zorg. Vroeger runden wij zo goed mogelijk de boerderij: de akkerbouw en het vee. Nu ontwikkelen we een plek die méér omvat, ruimer is; een buitenplaats of hofstede, waar méér mensen kunnen leven en dus ook kinderen kunnen wonen die voor het moment geen thuis hebben. Ook het aspect van ‘zorgen voor’ heeft hier een plek, zonder dat we meteen een zorgboerderij zijn.

Ons doel voor de komende jaren is deze plek te ontwikkelen tot een hofstede met een grote diversiteit en meer mensen in verschillende functies. We denken ook aan een kleinschalige vorm van onderwijs. Niet meer alleen gericht zijn op de boerderij. Deze verbreding is bijna een voorwaarde om het boerenwerk te kunnen blijven doen.“ ■

Jaarvergadering Demeter Internationaal

Jos Pelgröm

Begin juli woonde Jos Pelgröm samen met het nieuwe bestuurslid Jaap Visser de jaarvergadering van Demeter-Internationaal bij. Maar liefst 36 mensen kwamen in Z-O-Zwitserland bijeen om de actuele Demeter-thema's te bespreken.

Inhoudelijk kwamen de volgende thema's aan de orde.

1. International Biodynamic Association (IBA). Deze nieuw opgerichte vereniging beoogt internationaal de enige eigenaar te worden van het Demeter-merk. Verschillende juridische, organisatorische, financiële en fiscale aspecten behoeven uitwerking alvorens IBA deze positie gaandeweg kan gaan innemen.

2. BioDynamic Seal. Al jaren poogt de Demeterbund in Duitsland naast het Demeter-merk een bd-zegel voor de supermarkt te introduceren. Alnatura, een producent van bd-artikelen voor de supermarkt heeft al vanaf begin '90 op eigen houtje een dergelijk zegel

in Duitsland ingevoerd. Daarnaast heeft Alnatura nog meerdere formules natuurvoedingswinkels. In Zwitserland werden alle kansen en risico's wederom onder de loep genomen. Vóór 1 oktober 2003 moeten de Demeter-Internationaal-landen hun stem uitbrengen t.a.v. dit voorstel. Het bestuur van de BD-Vereniging heeft hier op 16 september over vergaderd. Nederland stemt in met het voorstel zonder er vooralsnog zelf gebruik van te maken.

3. Het probleem Australië. In Australië zijn 2 organisaties in de bd actief (B.A.I. en BDRI). Met name met de BDRI is de relatie tot Demeter Internationaal danig verstoord. Persoonlijke rancune en miscommunicatie spelen een belangrijke rol. De grondlegger van BDRI, Alex Podolinski, internationaal befaamd wegens zijn preparatenbekwaamheid, claimt met grote stelligheid allerlei rechten in Australië zonder daar in de keuken te willen laten kijken. DI kan daar slecht tegen en wil beslist (wapen-) inspecties verrichten. Als dat maar goed afloopt !

4. Excursie DOK-proef. Alle boeren in Nederland hebben de fraaie vertaling van FiBL-

dossier no. 1 ontvangen. Een unieke gelegenheid voor mij dus om een bezoek te kunnen brengen bij het FiBL-kantoor en bij de DOK-proef langs te gaan.

Ronduit indrukwekkend om te zien hoe dit onderzoeksinstituut (2 x Louis Bolk Instituut-formaat) aan de weg timmert. En met eigen ogen heb ik kunnen zien dat BD heel goed scoort in de veldproeven. Gewas en bodem springen eruit.

Interessant is nu de vraag of de preparaten al dit goede van de BD brengen of dat het gebruik van goede compost dit resultaat oplevert. FiBL gaat deze vraag de komende jaren onderzoeken.

De BD-Vereniging heeft besproken hoe zij kan bijdragen aan dit onderzoek (i.s.m. het Louis Bolk Instituut). Nederland heeft immers wel behoefte aan duidelijkheid over de werking van de preparaten. Voor 2003 stelt de BD-Vereniging 10.000 euro beschikbaar en voor 2004 zal dit project meelopen in het Willy Schilthuisfonds. Alle leden kunnen dan rechtstreeks bijdragen aan dit alom gerespecteerde onderzoek. ■

Uitslag enquête

Op 28 augustus j.l. organiseerde het bestuur een beleidsdag waarop zowel de uitslag van de enquête werd besproken alsmede de bespreking van een aantal thema's. Over Dynamisch Perspectief kwamen enkele punten aan de orde (formaat, lettertype/grootte, meer kleur, papiersoort, e.d) die nader zullen worden uitgewerkt. Inhoudelijk zal getracht worden nauw aan te sluiten aan die onderwerpen die in de enquête genoemd werden.

Lydia Adieu!

In het vorige nummer hebt u de advertentie kunnen lezen voor een secretariaatsbeheerder (m/v) op het bureau van de BD-Vereniging. Lydia Schmidt, steun en toeverlaat van het bureau heeft per 1 oktober een andere werkring gevonden.

De afgelopen jaren heeft Lydia zich bijzonder ingezet voor het 'reilen en zeilen' van het BD-bureau. Naast alle lopende zaken heeft ze het archief van de vereniging helemaal op orde gebracht, vele administratieve handelingen vereenvoudigd en de boekhouding erbij genomen. De automatisering 'draait' als nooit tevoren.

Hebt u de nieuwe web-site van de vereniging al gezien? Daar heeft Lydia een belangrijk aandeel in gehad en last but not least heeft ze alle (belangrijke) artikelen uit Dynamisch Perspectief van de afgelopen jaren op de web-site gezet.

Lydia, hartelijk dank voor je inzet, het ga je goed in je nieuwe werkring bij de Zonnehuizen in Zeist.

Bestuur, medewerkers bureau en redactie
Dynamisch Perspectief. ■

Voorts kwamen diverse onderwerpen ter sprake waar binnenkort voorstellen voor worden gedaan, zoals ondermeer de aanpak van het preparatengebruik voor de komende jaren, ondersteuning preparatenonderzoek bij het FIBL-instituut in Zwitserland, fokkerij en veredeling. Om jongeren enthousiast te maken voor de biologisch-dynamische landbouw zal binnenkort een projectvoorstel aan het bestuur voorgelegd worden. ■

Boerenbezoek

Coaching en intervisie zijn voor veel bd-boeren inmiddels bekend. Velen doen mee of hebben meegedaan.

Blijven werken aan je professionaliteit is een maatschappelijke vereiste, ook voor bd-boeren. Boerenbezoek is ontwikkeld in aanvulling op coaching en intervisie. Het is ook hier de bedoeling dat er op gestructureerde wijze met elkaar wordt gesproken, maar nu aan de hand van een rondgang over elkaars bedrijf. Naast verbinding tussen mensen ontstaat er ook een verbinding tussen bedrijven. Dit biedt mogelijkheden voor hulp en ondersteuning onderling.

Vorig jaar hebben twee experimentgroepen gedraaid. De boeren waren enthousiast en daarom worden boeren nu gericht benaderd om ook deel te gaan nemen. Er zullen binnenkort twee tot drie nieuwe groepen starten. De Boerenbezoek-groepen hebben een externe begeleider die helpt de spelregels en de continuïteit te bewaken. Deelname is gratis voor boeren.

Boeren die belandstelling hebben, kunnen contact opnemen met het bureau van de BD-Vereniging (tel 0343-531740) of met Marja Molenaar (tel 036-5228221) e-mail: zonnehoeve@zonnet.nl. ■

Wikken en wegen o

Leen Janmaat, voorzitter Demeter Voorwaarden Commissie

Een terugkerend onderwerp in de Demeter Voorwaarden Commissie (DVC) is de normering van preparaten. De meningen over het normeren van preparaatgebruik lopen sterk uiteen. Naar de mening van Demeter Internationaal behoort het vanzelfsprekend te zijn dat biologisch-dynamische boeren zowel mest- als spuitpreparaten toepassen bij de mest/compostbereiding en teelt van gewassen. In de praktijk geeft iedere boer hier op 'eigen wijze' invulling aan. De DVC houdt in haar afweging en formulering van de Demeter-normen rekening met de internationale richtlijnen en het inzicht van de bd-boer om op 'eigen wijze' te werken aan biologisch-dynamische landbouw.

Voor komend jaar stelt de commissie voor de internationale richtlijn als norm in Nederland te hanteren. Naar de mening van de commissie is het gebruik van mestpreparaten eenvoudig in te passen en zijn er geen duidelijke redenen

Preparation de l'ortie

...oir dans la terre
...ndant toute une année
... plante entière de l'ortie
... fleur

...n imprégner le fumier, le
...rurin et le compost

...end le sol raisonné
... Processus de l'azote

Préparation de l'écorce de chêne

Fabrication:
Introduire de l'écorce de
chêne moulu dans un crâne
de vache, enfouir dans la
terre en hiver dans un
endroit humide

Application:
En imprégner le fumier, le
purin et le compost

Effet:
Soutient la santé

pissenlit

Fabrication:
Introduire
pissenlit
vache, n
en hiver

Application:
En impre
purin et

Effet:
Soutient
calcium
plus cor

ver preparatengebruik

om deze niet toe te voegen. Het verteren van mest en composteren van plantaardig materiaal vormt een wezenlijk onderdeel van de bd-bedrijfsvoering. Voor wat betreft toepassing van de spuitpreparaten worden bedrijven in de gelegenheid gesteld ontheffing aan te vragen. Ontheffing wordt uitsluitend verleend indien de boer of tuinder duidelijke redenen en motivatie geeft waarom de spuitpreparaten niet worden ingezet. Bedrijven die minder dan 3 jaar volgens de bd-richtlijnen werken, komen niet in aanmerking voor ontheffing. Er dient ervaring te zijn in het gebruik van de bd-preparaten, voordat naar alternatieven wordt gezocht.

Over het onderwerp preparaten ontvangt de DVC veel reacties en meningen. Deze komen met name vanuit de “betrokken” boeren en tuinders. Naast deze meningen stelt de commissie ook belang in de meningen en opvattingen

VOORSTEL NIEUWE PREPARAATNORM

- Alle organische mest dient te worden behandeld met de compostpreparaten.
- Alle percelen dienen ieder jaar tenminste éénmaal met de spuitpreparaten te worden behandeld, op de manier zoals omschreven in de Landbouwcurcus.
- Voor gebruik van vegetarische preparaten kan ontheffing worden aangevraagd. De aanvraag dient te worden gemotiveerd.
- Bedrijven die langer dan drie jaar een licentie-overeenkomst hebben, kunnen ontheffing aanvragen voor het gebruik van de spuitpreparaten. Dit dient vóór 1 april te worden aangevraagd op het daarvoor bestemde formulier, voorzien van een motivatie.

gen van “betrokken” consumenten die kiezen voor Demeter. Reactie over dit onderwerp kunt u kwijt bij het bureau van de vereniging.

Ondertussen wordt het zelf bereiden van preparaten op het landbouwbedrijf vrijwel onmogelijk gemaakt door Europese regelgeving. Ondanks de lobby vanuit Demeter Internationaal is er geen versoepeling op deze regels gekomen. Een aantal preparaten zal via Zwitser-

land worden ingevoerd, in dit land gelden geen wettelijke beperkingen voor het vervoer en gebruik van dierlijke organen.

De DVC wil in Nederland enige ruimte geven voor het toepassen van ‘vegetarische’ preparaten. Enerzijds vanuit de aanwijzing van Rudolf Steiner om zelf het onderzoek voort te zetten, anderzijds vanwege de problemen met de verkrijgbaarheid van dierlijke organen. ■

BD versus GGO's

Bruno van der Dussen

BD-producten GGO-vrij!

Veel leden van de BD-Vereniging maken zich bezorgd over de opkomst van genetisch gemanipuleerde organismen (ggo's). Wat doet de BD-Vereniging daar aan, vragen zij zich af. Onderstaand een kort en (hopelijk) duidelijk antwoord.

Er gebeurt veel op het gebied van genetisch gemanipuleerde organismen. De ontwikkelingen gaan heel snel. De overheid heeft toestemming gegeven voor meer proefvelden, zonder dat duidelijk is wie gaat opdraaien voor eventuele schade.

Schade kan worden veroorzaakt door inkruisen en hogere controlekosten. Of doordat afnemers van bedrijven in de buurt van de velden de producten niet meer willen hebben.

Ook is door de EU een wet aangenomen die toestemming geeft om producten met meer dan 0,9% ggo's te importeren, mits dit op de verpakking wordt vermeld. De invoer van producten met GGO's zal naar verwachting hard toenemen. Dit alles maakt nog duidelijker dat ieder gebruik van niet-biologische producten in de biologische sector een risico inhoudt. Waar gangbare producten bij de samenstelling van biologische producten niet te vermijden

zijn (en dit volgens de normen is toegestaan) dient een deugdelijke ggo-vrij verklaring te zijn afgegeven.

Wat kan de BD-Vereniging tegen de opkomst van genetisch gemanipuleerde producten doen? Allereerst is de BD-Vereniging aangesloten bij Biologica, de organisatie die richting politiek en maatschappij de gevaren/bedenkingen van ggo's aankaart en zorg draagt dat de biologische landbouw vrij blijft van deze producten. De BD-Vereniging zal, voor zover mogelijk, via Dynamisch Perspectief informatie/inzicht verschaffen over ggo's, zoals enige tijd geleden een interview met Jan Storms en een artikel over ggo's en chroma's.

Er wordt aan alle kanten actie ondernomen tegen de 'ggo-invasie'. Maar de vraag is of we het redden.

Zelfs president Bush is ingeschakeld om de ggo's te promoten. Onlangs zei hij dat de angst van de Europeanen voor ggo's gebaseerd is op "ongefundeerde en onwetenschappelijke angsten". Bush heeft geen tijd voor dit soort angsten. Hij zoekt nog druk door naar andere biologische wapens. In Irak bijvoorbeeld. Het wetenschappelijk onderzoek roept soms veel vragen op. Uit een Engels onderzoek dat op 17 oktober gepubliceerd werd, bleek dat

genenmanipulatie het milieu kan beschadigen. Naderhand bleken verkeerde conclusies in de pers terecht gekomen te zijn. ■

Rundbrief Nr. 82 van de Naturwissenschaftliche Sektion am Goetheanum

De laatste Rondzendbrief (nr. 82, herfst 2003) vanuit de Naturwissenschaftliche Sektion am Goetheanum is weer ter beschikking voor belangstellenden. Het gedeelte van Manfred Klett (Einige Gedanken zum Jahresthema) is vertaald in het Nederlands. U kunt de (gehele) Duitse of de (gedeeltelijke) Nederlandse versie opvragen bij het bureau (tel. 0343 531740, fax 0343 516943, e-mail: info@demeter-bd.nl). Overigens kunt u de rondzendbrieven ook downloaden vanaf onze website www.demeter-bd.nl

BD IN BREDER PERSPECTIEF: ZUID AFRIKA

Veel vlaktes, veel koeien.

Renske Loefs, Stichting Biologische Landbouw Flevoland

Demeter is het internationaal erkende keurmerk van de biologisch-dynamische landbouw. Deze wijze van landbouw vindt dan ook over de gehele wereld plaats. Wat zijn de verschillen en overeenkomsten met de bd-landbouw zoals wij die kennen? Dynamisch Perspectief zal hier af en toe verslag van doen. Renske Loefs bijt de spits af.

Dit voorjaar reisde Renske Loefs een maand door Zuid Afrika om een indruk te krijgen van het land, de mensen en de landbouw. Zij reisde van Johannesburg naar de Zuid Kaap en via Kwazulu Natal (westkust) terug naar het Noorden. Onderweg bezocht zij, samen met haar vriend, biologische en biologisch-dynamische boeren. Het verbaast haar altijd weer, dat je met Rudolf Steiner de hele wereld rond kunt: "Waar je ook gaat, je vindt herkenning in de principes van de antroposofie. Toch beleef je bd-landbouw in ieder land weer heel anders", aldus Renske. Ze vraagt zich af op welke manier de bd-landbouw door de geschiedenis en cultuur van Zuid Afrika is ingekleurd. Een korte impressie.

Dood en leven

Reizend door Zuid Afrika zie je qua landbouw eindeloze vlaktes met her en der wat vee, afgewisseld door eindeloze vlaktes maïs, graan en suikerriet. In de Westkaap worden druiven verbouwd en fruit. Het is een verademing om na honderden kilometers uit de auto te stappen, dichtbij te gaan kijken en de vragen te kunnen stellen die onderweg in je opgekomen zijn.

We rijden bij Pietermaritzburg (Kwazulu Natal) het erf op van de familie Auerbach. Bach Fen is een demonstratiebedrijf voor kleinschalige commerciële biologische landbouw. Water management is de basis voor het bedrijf, dat zich bevindt op de hellingen van twee taluten van snelwegen. Raymond Auerbach komt in een net pak aanlopen en verontschuldigt zich. Een van z'n werknemers is net overleden en hij moet haar naar het graf brengen. Wij worden uitgenodigd om het ons-

zelf gemakkelijk te maken in hun huis. Als Raymond thuis komt gaat hij over tot de orde van de dag. We bakken pannenkoeken en kletsen over Zuid Afrika. De dood hoort hier bij het leven.

Verdeling

Wat maakt de landbouw in Zuid Afrika tot wat ze is?

Water is over het algemeen de beperkende factor voor de landbouw. High Yield varieties, kunstmest en Genetische Gemodificeerde gewassen hebben tot nu toe geen verandering in de matige opbrengsten gebracht. Door de Apartheid is er een sterke geografische scheiding in het landschap. De thuislanden, waar de zwarte bevolking naar toe gestuurd is, bestaat uit marginale gronden die zeer sterk overbegraasd zijn. Landverdeling is een van de uitdagingen waar Zuid Afrika voor staat. En veel mensen maken de trek naar de grote steden sinds het is toegestaan zich buiten de thuislanden te begeven ook al heeft men geen werk. De illusie bestaat dat het leven in de grote stad beter is en meer perspectief biedt. Het gevolg is dat steden als Kaapstad, Johannesburg en Durban een enorme toename aan krottenwijken kennen, terwijl de voormalige thuislanden zelf juist leeglopen. In de krottenwijken groeit nu een generatie op die niets meer met land of landbouw hebben, ook al komen de meeste ouders van hen van het platteland. In die krottenwijken zijn nu verscheidene organisaties aan het werk om mensen weer te leren zelfvoorzienend te zijn en naast hun krotje een stukje grond te verbouwen volgens de biologische of permacultuur methodes.

Ondertussen is, net als in de andere zuidelijk Afrikaanse landen, AIDS een steeds groter probleem omdat het vooral de jonge, werkende mensen aantast. Ouderen en kinderen waren al afhankelijk van wat zij aan inkomen binnenbrachten, dus de noodzaak voor een alternatieve bron van voedsel en inkomen in de vorm van low input tuintjes zowel in de krottenwijken als in de voormalige thuislanden wordt steeds groter. Ook om de lage werkgelegenheid het hoofd te

Compostkeerder op biologisch tafeldruiven bedrijf.

↑ Compostrijen.

Het is 40°C maar de bedrijfsleider loopt altijd op blote voeten!

→ Het maken van een preparaat met effectieve micro-organismen.

→ Op een kleinschalig biologisch landbouwbedrijf.

bieden, is het steeds noodzakelijker om die trek naar de steden te keren en de zwarte bedrijvigheid in de rurale gebieden te stimuleren. Sommige mensen, werkzaam in de biologische en de biologisch-dynamische sector, zoals Raymond Auerbach, onderkennen dit laatste en zien juist mogelijkheden in biologische landbouw als oplossing voor werkgelegenheidskorten en milieuproblemen. Anderen mensen uit de bd-beweging zien dit als politiek en hielden zich jaren afzijdig van zulke ideeën.

Sorteren van plantgoed op bd-bedrijf.

BD- Eko en homegardens

De bd-beweging is eind jaren '70 ontstaan als spirituele beweging. Raymond Auerbach was één van de oprichters. Hij beschrijft de bd-beweging als een aantal bevlogen (blanke) Afrikaners met een maatschappijvisie. Zij lieten zich meer leiden door spiritualiteit dan door de vraag naar voedselproductie. Dit leidde er toe dat een aantal boeren weer omschakelden naar EKO. Op dit moment zijn er zo'n 50 bd-boeren en heeft de BD-Vereniging, BDAASA zo'n 100 leden. De producten worden met name afgezet in Europa, omdat er in Zuid Afrika nauwelijks afzetmogelijkheden zijn voor bd-producten.

Begin jaren '90 is de biologische beweging opgekomen als landbouwmethode. Een aantal boeren merkte dat ze alsmear meer chemische bestrijdingsmiddelen moesten gebruiken om dezelfde productie te halen en het in het voorjaar steeds stiller werd..... Deze ondernemers hadden de middelen om in het buitenland (Amerika) te gaan kijken naar de mogelijkheden voor biologische productiewijze. Geïnspre-

reerd door wat ze zagen hebben ze de stap genomen en geïnvesteerd in de biologische productiewijze. Op dit moment zijn er zo'n 240 biologische bedrijven in Zuid Afrika. Er is in 2001 een eigen certificerende organisatie opgericht, AFRISO (Africa's Farms Certified Organic). Maar de meeste bedrijven zijn aangesloten bij Ecocert, om hun product in Europa af te kunnen zetten. Het gaat met name om allerlei soorten fruit. De afzet vindt met name plaats via EOSTA en enkele andere internationale kanalen. Ook in Zuid Afrika zijn nu enkele supermarkten (Pickn'Pay, Woolworths) die biologische producten afnemen.

EM Compost

We rijden nog wat honderden kilometers en bezoeken biologische tafeldruif-bedrijven. Bij aankomst moeten we naar een kantoor, om de boer te vinden, die zowel manager is als boer. Hij moet de honderden werknemers aansturen die de druiven plukken en verpakken. Hij is verantwoordelijk voor inkomens van zijn werknemers en zorgt vaak ook voor de basisvoor-

zeningen op het gebied van huisvesting, zorg en onderwijs.

Wat opvalt op deze bedrijven zijn de enorme compostrijen. De eko-boeren zweren bij compost, gemaakt volgens de methode van de familie Lübke (uit Oostenrijk, red.) en niet te vergeten het geheim van de Effectieve Micro-organismen. Het enthousiasme over de mogelijkheden van de biologische landbouw is enorm. Wat niet voorhanden is, wordt op het bedrijf zelf gemaakt. Door de grote afstanden en de beperkte beschikbaarheid van producten, hebben de bedrijven bijna allemaal een eigen compostingseenheid, een eigen koelhuis, verpakings- en transportsysteem. De resultaten op de bedrijven zijn veelbelovend. De moeilijkheden komen na de oogst, om de productkwaliteit te behouden tot in de winkels van USA of Europa. Het moet nog blijken of alle investeringen van de afgelopen jaren de moeite waard zijn geweest.

Perspectief van BD voor Zuid Afrika

De grootste uitdaging voor de BD en de biologische landbouw zal zijn om de idealen te combineren met commercieel ondernemerschap. Er is geen enkel vangnet voor de risico's die je als ondernemer neemt en de sociale zekerheid/verzekeringen zijn zeer beperkt. Om landbouwsystemen te ontwikkelen voor de komende generaties moet misschien wel vooral geïnvesteerd worden in een landbouw die voedsel produceert voor de inwoners van Zuid Afrika zonder het milieu te vervuilen. Dit betekent training en scholing en ontwikkeling van afzetkanalen om producten lokaal af te zetten. Dit geldt ook voor de kleinschalige landbouw in krottenwijken. Als de bd-beweging er in slaagt om producten commercieel lokaal af te zetten krijgt ze ook een betekenis voor de zwarte bevolking en biedt daarmee niet alleen werkgelegenheid maar ook voedselproductie en een gezond milieu voor de bevolking van Zuid Afrika. ■

Voor meer informatie zie ook www.afrisco.net

BOE

Mart Vandewall

Boer Vroegop is een persiflage die Mart Vandewall schreef naar aanleiding van de hernieuwde richtlijnen voor Demeter-certificering. Zelf heeft hij in Eckelrade (L) een klein Demeter-fruittelbedrijf, 1,5 hectare hoogstam, 0,6 hectare moderne appelaanplant van schurftresistente rassen en 0,5 hectare groenteteelt. Verder is kenmerkend voor zijn bedrijf; boerderijwinkel, abonnementen verkoop, verwerking van fruit tot stroop en risicodragende deelname in de exploitatie door klanten en andere participanten. Nieuwsgierig geworden door de persiflage is de redactie met Mart gaan praten over zijn kijk op het huidige certificeringbeleid en zijn omgang met de preparaten.

Met Boer Vroegop lijkt je vooral te willen zeggen: achteloos preparaten roeren en uitbrengen heeft geen zin. En daarvoor een licentie vers-trekken is in strijd met de geest van bd-land-bouw.

Mart: "Dat klopt. Het is mijn persoonlijke mening die versterkt werd toen ik naar aanleiding van de nieuwe regelgeving de landbouw cursus er nog eens op na las. Wederom viel op dat Steiner regelmatig veronderstellenderwijs

spreekt en oppert dat nog veel onderzocht moet worden. Stellig is hij ten aanzien van aandachtig preparaat gebruik. In de ogen van Steiner zou Vroegop het achteloos roeren en uitbrengen van de preparaten beter achterwege kunnen laten. Daar kan ik het mee eens zijn. Bewust en aandachtig werken werkt bezielend."

Zou Boer Vroegop dan geen licentie mogen krijgen?

Mart: "Volgens de richtlijnen voldoet Vroegop aan de preparatennorm, het certificaat zal hem vlot verleend worden. Op basis van de richtlijnen is er niets tegen in te brengen."

In je stem beluister ik enige spijt. Alsof dit geen helder en correct beleid is?

Mart: "Vroegop hoeft zijn gebruik van de preparaten niet te motiveren. Boeren die afwijken, zijn daartoe wel verplicht. Ik zie dit als een

R VROEGOP

Boer Vroegop, voor een boer een zeer toepasselijke naam maar voor hem slechts ergoed van zijn vader, stond zijn tarwe te bemonsteren. Die zag er goudgeel uit en begon al te knisperen. Nog een dag of vier afrijpen, dan zou de bak-kwaliteit op zijn best kunnen zijn, veronderstelde hij. En misschien was dit voor de bewaarbaarheid van het stro ook wel een beter tijdstip. Omdat boer Vroegop geen boer in hart en nieren was, het vak had hij verplicht op zich genomen, was er voor hem niet veel vanzelfsprekends in de natuur. Groene vingers die de weg konden wijzen bezat hij niet. En zoals elk jaar kon hij ook nu het oogsttijdstip maar moeilijk bepalen. Omdat het weer de komende dagen zo vast als een huis zou zijn en onveranderlijk mooi, was een snelle oogst niet geboden. Dat kwam goed van pas. Kon hij voor het vaststellen van het oogsttijdstip de zaaikalender nog eens raadplegen en overleggen met de bedrijfsadviseur. Na het middageten zocht hij tussen de papieren op zijn bureau naar de zaaikalender. Plots ging de beltoon van zijn GSM. Aan de andere kant van de lijn de loonwerker met de boodschap dat morgen de tarwe geogst zou worden. Tijd om de bedrijfsadviseur te raadplegen was er niet. Op een ander tijdstip, later in de week, kon de

loonwerker niet. Boer Vroegop stemde in, zonder de zaaikalender open te slaan. Ging naar buiten en begon voorbereidingen te treffen. De volgende dag werd de tarwe vlot geogst en afgevoerd naar de schuur. Vooral de loonwerker en de vaste hulp van Vroegop waren druk in de weer. Vroegop zelf leverde wat hand en spandiensten en gaf enkele aanwijzingen. Toen de laatste kar werd opgehaald viel hem in dat volgens de richtlijnen het perceel na de oogst met preparaat bespoten moest worden. Nadere richtlijnen over het optimale spuittijdstip waren niet gegeven. Daarom besloot hij deze klus meteen aan te pakken. En dat kon omdat hij weken geleden de ton van de roermachine liet vollopen met regenwater in de overweging: vol water blijft de ton goed gesloten. Andere gedachten speelden geen rol. Handig was het wel, bleek nu. Enkel nog het preparaat toe voegen en de machine kon het werk doen. Uit de middelen kast pakte hij een handvol preparaat. Achteloos gooide hij het in de ton en drukte op de startknop. Met een wat schurend geluid kwam de roerton moeizaam op gang. Het krassende geluid werd niet gehoord. Zijn hoofd was al enkele minuten elders. Met vooruitziende blik was het kapitaal dat zijn overleden vader hem had nagelaten

geïnvesteed in de Amerikaanse oorlogsindustrie. Afghanistan en Irak joegen de waarden omhoog en misschien was het nu wel het juiste moment om daarvan zijn winst te nemen. Hij keek op zijn horloge. Constateerde dat over enkele ogenblikken de TV actueel nieuws over de koersen zou geven. Haastig werd de tijd klok van de roermachine ingesteld. Nog 56 minuten, schatte hij. Na het verstrijken van die tijd zou de laatste kar tarwe wel in de schuur zijn zodat de vaste hulp preparaat kon gaan spuiten. Met zijn gedachte bij de aandelen ging hij naar binnen en zette de TV aan.

Na het avondeten zat Vroegop opgelucht nog wat na te kauwen. "Vrouw, de tarwe is binnen maar een vetpot levert het niet op. Omdat we Demeter zijn een ietsje meer. Gelukkig hebben we nog sterk stijgende aandelen die we binnenkort maar eens moeten verkopen. Op TV was het bericht dat we daarmee veel winst binnen halen. Van honger zullen we dus niet omkomen." Zijn vrouw knikte en herinnerde hem aan de Demeter richtlijn om eenmaal preparaat te spuiten. Hij kon haar geruststellen. Die klus was vandaag door de vaste hulp ook geklaard. Vroegop vroeg haar om op tijd de Demeter-formulieren in te sturen. Zij knikte wederom. Terloops draaide hij een sigaret en stak deze zonder verder na te denken kordaat in de brand. Het gaf zijn vrouw de indruk dat alle zaakjes op orde waren, de toekomst verzekerd en dat Vroegop een tevreden man was.

rechtsongelijkheid die regelt dat er ongelijkwaardige licenties ontstaan. Licenties gebaseerd op oppervlakkigheid en licenties die gebaseerd zijn op een uitgediepte motivatie. Maar ik voorzie nog andere onoverkomelijkheden. Hoe en op grond waarvan is de validiteit van de motivatie te wegen? Het lijkt zo aantrekkelijk: criteria als meetlat en weeginstrument. Een onbegaanbare weg die naar ik vrees onder invloed van het buitenland, zal uitmonden in verplicht gebruik zonder meer. Het is een maatschappelijke fuik: meegaan in de moderne hang naar orde en regelgeving. Als we niet oppassen, leidt dit tot gedrag van farizeeërs.”

Het geboden alternatief, een afwijkende aanpak motiveren en de meetbaarheid daarvan aantonen, is juist geen wetmatige toepassing van de richtlijnen. Er is ruimte voor eigen invulling.
Mart: “In zoverre dat de eigen invulling moet voldoen aan een wegging. En het is nog maar de vraag of de goedgekeurde alternatieven internationaal geaccepteerd blijven.”

Kies je daarmee voor een volledige anarchie?
Mart: “Afgelopen twee, drie jaar werden Demeter-bedrijven geëvalueerd in meerdere accenten. Een interessante ontwikkeling. Deze verscheidenheid in accenten gaf ruimte om met een eigen bedrijfsindividualiteit zich toch opgenomen te voelen. Het was ook geen rechttoerechtaan-meetsysteem. Licentie verlening had van hieruit verder ontwikkeld kunnen worden. Nu is het breekpunt bij de preparaten komen te liggen. Bij Steiner, hoe belangrijk hij de preparaten ook vindt, vind ik niet terug dat er pas sprake kan zijn van bd-landbouw als ze gebruikt worden. Of lees ik er overheen? Preparaten als het ultieme ijkpunt vind ik een te smalle basis.

Mij stuit ook tegen de borst dat er, zeker in de wandelgangen, gesproken wordt van een scheiding tussen kaf en koren. Het riekt naar de pretentie precies vast te kunnen stellen wie kaf en koren zijn. De dynamische boerenpraktijk is niet zo simpel te duiden. Het is ook een heilloze

Hoogstam-
fruitbomen
bij Vandewall.....

wijze van discussiëren tussen preciezen en rekkelijken. Een moderne inquisitie, met als effecten, uitstoting van andersdenkende rekkelijken en in eigen gelijk wentelende preciezen. Kenmerkend voor sekten.”

Je blijft een ruime meetlat claimen. Maar hoe ons dan te verantwoorden. Met uit de politiek gevleugelde woorden, je doet wat je zegt en je zegt wat je doet”. Klanten hebben er recht op.
Mart: “Dat lijkt een sterk argument. Op het gebruik zou Vroegop vlot met een gerust hart antwoorden. Maar met welke inhoudelijke waarden? Rekenen klanten op inzet van preparaten? Zo ligt het niet. Zij willen weten of je zorgzaam en integer met de aarde en gewassen omgaat. Of je boert met aandacht voor het leven: zelfs het nietigste onderdeel in de natuur heeft zijn betekenis in het geheel en omgekeerd. Of je geen vernietigende chemie gebruikt. Klanten willen horen over je groene vingers en over de toewijding: die brengt vooral kwaliteit voort. En over nog veel meer. Het noodzakelijke antwoord omvat veel meer dan enkel het gebruik van preparaten.”

Vooraf vertelde je: eenmalige bespuiting per perceel is te ruim gesteld. Wat is jouw opvatting?

Mart: “In mijn beleving staan op een perceel meerdere gewassen. Daarom zou het juist zijn om te formuleren: elk gewas wordt eenmalig be-

spoten. Dit geldt zeker voor het kiezelpreparaat dat in een bepaalde fase van de groei, intensivering van licht van invloed is, harmoniserend kan werken. Wellicht is het zo ook bedoeld en behoor ik de richtlijn minder letterlijk te nemen.”

Je vertelde me ook dat je zelf een moeizame verhouding met de preparaten hebt. Hoe ligt dit?

Mart: “De beelden van Steiner over het gebruiken van organen voor de bereiding van preparaten spreken mij niet aan. De enkele keren dat ik erbij betrokken was, wekte het gebruik van organen zelfs weerzin bij mij op. Met beesten heb ik nauwelijks een verbinding. Dat zal er zeker mee te maken hebben. Onbegrijpelijk vind ik het verbieden van bloedmeel in verband met BSE besmetting terwijl organen, waar krachten in samengebond zijn, wel gebruikt blijven.”

Zelf maak je dus geen preparaten. Gebruik je ze wel en op welke wijze dan?

Mart: “Compost, gemaakt van allerhande soorten groenteafval, gemengd met fruitresten van de stroopstokerij en mest van de eigen kippen, wordt consequent geprepareerd. Het levert een compost op die versterkend kan werken. Omdat onze grond rijk aan bodemleven is en weinig extra bemesting vereist is, wordt compost specifiek ingezet in zwakke plekken. Momenteel is dit in een gedeelte van de moderne fruitaanplant. Jonge boompjes staan er te flets. Tonen dat de

...en moderne
aanplant

structuur en bodemleven niet op orde zijn. Compost helpt de grond evenwicht te hervinden.”

Worden de andere preparaten ook ingezet?

Mart: “Nee en dit om meerdere redenen. Ik voel me er niet bij thuis en bij de bereiding ontstaat een geestgesteldheid die niet bevorderend is, dat gaf ik al aan. Hoewel ik niet twijfel aan positieve ervaringen van collega’s ontwikkelde zich bij mij in de loop van de jaren (nog) geen motivatie voor dagelijkse toepassingen. Geremd word ik ook vanuit praktische optiek. Op ons groenteperceel telen we tientallen soorten in meerdere opeenvolgingen. De consequentie zou zijn tientallen malen in het groeiseizoen kiezel preparaat roeren en met een handspruit uitbrengen. Godsonmogelijk. Om de kracht van geroeerde preparaten te behouden zou voor het fruitgedeelte een aparte spuit nodig zijn Een betrouwbare tweedehandse kost nog altijd meerdere duizenden euro’s. Economisch moeilijk haalbaar. Harmonisering zal dus langs andere wegen plaatsvinden.”

Daar ben ik zeer benieuwd naar. Enkel via compost harmoniseren lijkt mij wat mager.

Mart: “Uit het FIBL onderzoek is gebleken dat compost grond op een levenskrachtig peil kan houden. En gezonde grond is toch onze voor naamste troef? Onderschat compost dus niet. Naast gericht inzetten van compost bewandel ik nog twee andere wegen. Gewassen realiseren

onderling levenskrachten die rijk aan diversiteit en dynamiek zijn en juist daardoor harmoniserend werken. Vanuit deze optiek is een gevarieerde natuur op alle percelen ontwikkeld. Heesters, bloemen, kruiden, houtopstanden, houtwallen, nestkasten, schimmelplekken, biotopen voor allerlei dieren en insecten zijn rijkelijk aanwezig of worden op het nieuwe fruitperceel verder uitgebouwd. Een vorm van onderlinge hulp passen wij ook toe in de verandering van de hoogstamboomgaard. Die was aan het einde van haar leven: oudjes van ruim tachtig jaar. Geen kaalslag alvorens nieuwe hoogstammen worden ingeplant. De nog vitale oudjes zijn blijven staan en teruggesnoeid om ruimte te geven aan de nieuwe. Zo kunnen zij hun wijsheid nog een tijdje doorgeven aan de jongkies. Die varen er wel bij, blijkt nu na verloop van een paar jaar.”

Je beschrijft begeistert een eerste weg en wat is de tweede weg?

Mart: “Deze zit al opgesloten in de eerste: een aandachtige verbondenheid met bomen en van daaruit in gesprek gaan met de natuur. Bepaalde plaaginsecten verzoeken we om binnen de perken te blijven. Met succes. Of ligt het andersom; vroegtijdig waarnemen laat zien dat er geen plaag zal ontstaan? Aandachtig waarnemen stelt in elk geval gerust en roept verbazing op over de oplossingen die de natuur zelf aandraagt. Een ander concreet voorbeeld is het

veredelingswerk. Vanaf 1986 kruis ik nieuwe appelrassen. Dit kruisingswerk is intentioneel gericht op het ontwikkelen van goed smakende rassen die resistent zijn tegen schurft. Statistisch gezien zou de gevolgde werkwijze, resistente kruisen met niet resistente, hooguit 50 % resistente nakomelingen opleveren. In een Duits onderzoek is zelfs sprake van een veel lager percentage. Ik heb een onverklaarbaar hoger resultaat. Soms wel 90% resistente nakomelingen. De overtuiging leeft dat dit komt door de intentionele aanpak waarin de hulp van allerlei krachten wordt ingeroepen. Praktisch gezien begint dit door bomen te vragen of zij openstaan voor versterking van hun overlevingsvermogen. Niet elke boom geeft daarop een even sterke positieve impuls. Met bomen met de sterkste impuls kruis ik verder. Dit gebeurt door niet enkel stuifmeel in te brengen. Vooral wordt mijn intentie als een oproep eraan toegevoegd. Op eenzelfde wijze koppel ik rassen waarvan ik een positieve werking op elkaar verwacht: vanuit mijn intuïtie die vooral gebaseerd is op aandachtig inlevingsvermogen. In een zekere helderzichtigheid blij ik een vooruitziende blik te hebben. Een bewijs daarvan is de hardnekkige afwijzing van veredelaars dat Vanda geen goede kruisingsouder zou zijn. Ik hield over de potentie van Vanda een pleidooi, tegen de verdrukking in. Inmiddels is duidelijk dat Topaz, een Vanda kruising, voor de biologische teelt een prima ras is. Zelf heb ik met Vanda ook vrij goede resultaten.”

In de tweede weg benoem je meetbare resultaten. Heb je voor ander bedrijfsonderdelen daar ook voorbeelden van?

Mart: “Van het kruisingswerk is het resultaat aantoonbaar. Voor de teelt van groenten ligt dit voor mij minder duidelijk. Maar is meetbaarheid het ultieme bewijs van Demeterschap? Belangrijker vind ik dat het geestesgoed van bodanbouw als een levende bron in ons midden blijft. Een bron die laaft, die inspireert, tot gesprek aanzet en net zo beweeglijk blijft als het water zelf.” ■

Al onze vleesproducten
zijn gegarandeerd biologisch

Met de consument

schuitzel

167

varkensoester

167

pampaschijf
varkensvleesproduct

177

182

Oproep aan consument:

‘koop meer biologisch vlees’,

vindt weinig gehoor

valt niet te praten

De Dierenbescherming, Milieudefensie, Stichting Natuur en Milieu en Biologica roepen consumenten op om vaker biologisch vlees (herkenbaar aan het EKO-keurmerk) te kopen. Alleen daadwerkelijke aankoop helpt duurzame en verantwoorde veeteelt vooruit. Verdere groei is hard nodig. Anders bestaat het risico dat inspanningen van supermarkten en biologische veehouders stagneren.

Als alle vier miljoen leden van natuur-, milieu- en dierenbeschermingsorganisaties één keer per week kiezen voor biologisch vlees, is er plek voor 200 nieuwe biologische veehouders.

De oproep van bovengenoemde organisaties lijkt eigenlijk aan dovemansoren gericht. Ook minister Veerman deed onlangs een vergelijkbare oproep. Is het wel juist om een appèl te doen op de consument? Jan Saal vindt van niet. Als deze oproepen weinig nut hebben, wat moet er dan gebeuren? Jan Saal benadert deze problematiek vanuit de sociale driegeleding. - Jan Saal

De groei van de biologisch-dynamische landbouw lijkt vooral af te hangen van de groei van de vraag naar bd-producten. De overheid is niet bereid om veel te doen om de marktpositie van die producten te verbeteren en de producenten hebben een hogere prijs voor de producten nodig om hun bedrijf te kunnen voortzetten, dan de biologische of gangbare producenten. Omdat bd-producten duurder zijn kiest ‘de consument’ veelal toch voor de gangbare producten. De prijs blijkt steeds weer het belangrijkste argument te zijn om bd-producten niet te kopen. De kwaliteit van de producten blijkt te onregelmatig, om dit prijsargument echt te kunnen overwinnen.

Het is op het ogenblik van overheidswege of in de media heel gebruikelijk om de consument met een aantal verantwoordelijkheden op te schepen. De producent doet immers niets anders dan wat de consument vraagt. Bovendien kan hij ook niet anders doen, omdat hij anders failliet zou gaan. De consument moet de wereld redden door het goede te belonen door te kopen en het kwade te straffen door niet te kopen.

Deze voorstelling van zaken is voor velen vrij aantrekkelijk, omdat de producent op deze manier kennelijk geen schuld heeft aan bijvoorbeeld de milieuproblemen die hij wel ver-

oorzaakt. Tegelijkertijd blijkt dat de consument zo divers en anoniem is, dat deze ook geen verantwoordelijkheid kan nemen. De keuze van de enkeling lijkt in het geheel niet veel uit te maken. Er zijn dus langs deze weg geen oplossingen te verwachten.

Het probleem bij deze manier van denken is, dat een begrip wordt gebruikt uit het economisch leven om iets te bereiken in het culturele leven. Dit is een lastige zin, dus zal ik een vergelijking geven. Het is ongeveer hetzelfde als wanneer we een spade willen gebruiken om een brief te schrijven of met een potlood proberen om een stuk grond om te werken. Het instrument is daar niet geschikt voor en het resultaat zal dus slecht zijn.

Om verder te kunnen komen moeten we eerst geschikte begrippen vormen. Om dat te bereiken, kunnen we een voorstelling vormen van de maatschappij, zoals deze anno 2003 in elkaar steekt. Dan blijkt dat er een groot aantal begrippen niet meer voldoen, die vroeger wel toepasbaar waren. Begrippen zoals adel en burgers of links en rechts of proletariaat en industriëlen. Onze maatschappij is deze begrippen ontgroeid en we moeten dus op zoek gaan naar nieuwe begrippen.

Wanneer we de begrippen producent en consument gebruiken, dan lijken deze begrippen wel toepasbaar, maar toch kunnen we de maatschappij niet verdelen in deze twee groepen. Het blijkt dat elk mens in zekere zin producent is (wanneer hij of zij productieve arbeid verricht), maar ook in zekere zin consument. Deze begrippen slaan dus op elk mens en niet op een bepaalde groep.

De echte nieuwe begrippen ontstaan wanneer we niet de mensen proberen te beschrijven, maar de verschillende levensgebieden in de maatschappij, waarin de mens leeft. Dan kunnen we drie levensgebieden ontdekken en beschrijven:

het culturele leven, het rechtsleven en het economisch leven.

Elke mens neemt op een of andere manier deel aan deze drie levensgebieden. Zodra hij echter in één gebied actief is, wordt de mens tevens een beetje eenzijdig. Die eenzijdigheid kan worden opgelost door ook aan de andere twee gebieden deel te nemen.

Wanneer iemand deelneemt aan het culturele leven, zal hij of zij gebruik maken van de taal als instrument. Er wordt gesproken en er wordt geluisterd. Via klank, of beeld worden verhalen verteld. Verhalen die iets willen uitdrukken. Het luisterend oor wordt geestelijk gevoed met hetgeen gehoord wordt. Ontwikkeling is daar het gevolg van. Vraag en antwoord zijn deelbegrippen die in het culturele leven thuis horen. Het antwoord op een vraag komt uit inzicht voort en heeft uiteindelijk invloed op ons handelen. Het antwoord op een vraag kan ook uit waarneming voortkomen, dan heeft het invloed op onze inzichten.

Wanneer iemand deelneemt aan het rechtsleven, dan worden ineens zijn relaties belangrijk. Familie-relaties en relaties met lotgenoten uit het verleden. Relaties met club- en streefgenoten wat betreft de keuzes die een mens maakt wat betreft de toekomst. Dan gaat het er om bij welke groep je hoort of wilt horen en of je binnen die groep wordt gehoord en gezien. Rechten en plichten zijn deelbegrippen die bij dit gebied thuishoren. Het rechtsleven regelt de posities van mensen in de maatschappij, waardoor hun inzichten, hun besluiten of hun handelingen een zekere macht verkrijgen.

Wanneer iemand deelneemt aan het economisch leven, gaat het om wat gedaan wordt; om wat gepresteerd wordt. Een goede daad of een slechte daad zijn in dit gebied belangrijk. Hier krijgen prestaties waarde doordat ze aan behoeften voldoen en doordat ze aan geld ge-

In het economisch leven zelf wordt tenslotte alleen het resultaat zichtbaar van hetgeen in het culturele en het rechtsleven is bereikt

koppeld worden. Producent en consument zijn deelbegrippen die in dit gebied thuis horen.

Wanneer je slechts aan één gebied deelneemt, ben je eenzijdig bezig. Wanneer je echter aan alle drie de gebieden deelneemt, blijkt dat dat niet vrijblijvend is. Dan moet er een zekere samenhang komen tussen de verhalen die iemand vertelt, de positie die deze persoon heeft en de daden die deze persoon verricht. Die samenhang wordt steeds weer persoonlijk tot stand gebracht. Vanuit afkomst en door opvoeding, maar ook door inzichten en door het streven van een persoon ontstaat een zekere samenhang tussen denken, voelen en willen. Dat wil zeggen tussen de verhalen die hij vertelt, de groepen mensen waarmee hij zich verbindt en de daden die hij verricht.

Het is onzin om te verwachten dat atheïsten naar de kerk zullen gaan. Daar kun je veel oproepen aan verspillen, maar je weet vooraf dat dat niet zal gebeuren. Zo is het ook onzin om te verwachten dat materialistische, egoïstische mensen biologische voeding zullen gaan eten. Hun streven en hun denken is daar niet op gericht. Dus luisteren ze niet naar de verhalen die verteld worden, sluiten zich niet aan bij de beweging en zullen ook de producten niet kopen.

Als consument is de mens in feite al helemaal niet aanspreekbaar. Dat is immers het levensgebied waar de daden tellen. Om de consumptie anders te laten doen, moet je de omstandigheden veranderen. Je kunt bijvoorbeeld een winkel anders inrichten. Wanneer die gevuld is met uitsluitend biologische producten, of wanneer de prijzen van biologische producten lager zijn dan gangbaar, zullen de biologische producten zeker verkocht worden.

Wanneer je iemand aanspreekt, spreek je de culturele mens aan. Dan kan een verhaal overkomen. Echter tevens zal blijken dat ieder mens verschillende verhalen en ook verschillende ideeën heeft. De expressie van die ideeën veroorzaakt een zekere strijd om het gelijk, een strijd om de persoonlijke waarheid. Een vrij mens moet dan ook die ideeënstrijd aangaan en verdragen, wil zijn persoonlijke waarheid en vrijheid tot hun recht kunnen komen. De ideeënstrijd kan pas gewonnen worden door het inzicht heen. Wanneer je tot een ander inzicht komt, kunnen vervolgens je ideeën gaan veranderen.

Dat wil zeggen dat mensen met gelijksoortige inzichten gelijksoortige verhalen zullen vertellen. Zij kunnen zich met elkaar verenigen en gezamenlijk optreden. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de BD-Vereniging. Van de leden van de BD-Vereniging kun je verwachten dat ze bd-producten zullen kopen. Wanneer dat niet het geval zou blijken te zijn, kun je daarvoor een oproep doen in de geest van: "Mensen verloochen je inzichten niet en handel naar je gedachten."

Zolang we weten dat de inzichten met betrekking tot de bd-landbouw door een betrekkelijk kleine groep gedragen worden, moeten we niet verwachten dat een grote groep er naar zal handelen. Tenzij in het rechtsleven besluiten worden genomen die een economische werking hebben, zoals lagere prijzen voor bd-producten. Deze besluiten zullen altijd door de

Handelen vanuit welk gezichtspunt?
Prijzenoorlog in de supermarkt (NRC 24 oktober 2003)

politiek, dus door een kleine groep mensen genomen moeten worden, die daarvoor het mandaat hebben gekregen van de grote groep.

Terug naar het begin. Wanneer iemand alleen als consument invloed wil uitoefenen op een bepaald proces, dan zal hij of zij merken dat dat niet gaat lukken. Wanneer iemand zich echter aansluit bij een groep mensen met bepaalde doelstellingen en daarbij actief wordt als verhalen verteller (culturele leven) en als verantwoordelijk lid van de gemeenschap (rechtsleven) en daarbij zijn productie en consumptie afstemt op de groep (economisch leven), dan kan door de samenwerking veel worden bereikt.

Invloed uitoefenen op de consument kan alleen door het veranderen van inzichten van die consument via het culturele leven (ideeënstrijd) en/of door het veranderen van de structuur van het economisch leven via wettelijke maatregelen, dus via het rechtsleven (politieke strijd). In het economisch leven zelf wordt tenslotte alleen het resultaat zichtbaar van hetgeen in het culturele en het rechtsleven is bereikt. Wanneer je de hoop vestigt op een wijziging in consumentengedrag, terwijl duidelijk is dat de geldende gezichtspunten daarmee niet in overeenstemming zijn, ben je bezig met het najagen van illusies.

Elke mens heeft vier gezichten.

1. De behoeftige, strevende oftewel de geestelijke mens
2. De denkende waarnemende culturele mens
3. De voelende relationele rechtsmens en de
4. producerende, handelende, consumerende economische mens.

Wanneer we een medemens aanspreken, is dat altijd de culturele mens. Deze kan in zichzelf

de gevoels-rechtsmens en economische, doende mens bereiken. Willen we de gevoels-rechtsmens van buitenaf bereiken dan moeten we met emoties werken. De economische mens kan van buitenaf alleen met dwang, structuur of uiterlijke omstandigheden worden bereikt. Een vrije mens verdraagt het alleen om via het culturele leven aangesproken te worden. De andere benaderingen ervaart hij als dwang of manipulatie.

De consument kan dus niet meepraten, omdat hij in het verkeerde levensgebied zit om dat te kunnen doen. De consument kan wel meewerken, wanneer voor hem inzichtelijk is geworden wat er speelt. Dat inzichtelijk maken is echter een culturele activiteit en geen economische.

Tenslotte de begrippen koopgeld, leengeld en schenkgeld. Zonder nu al te diep op deze begrippen in te gaan kunnen we zeggen dat het koopgeld functioneert in het economisch leven. Het leengeld speelt een belangrijke rol in het rechtsleven en het culturele leven is op schenkgeld gebaseerd. Een volgende keer zal ik verder op deze begrippen ingaan en ook daarbij zichtbaar maken dat het culturele leven heel anders functioneert dan het economisch leven, waardoor de stelling dat met de consument niet valt te praten verder wordt onderbouwd. ■

Ingezonden mededeling

**In deze
prijzenslag
bent u de
lachende derde.
Maar waar lacht
u het hardst?**

**Gemengd
gehakt**
kilo 3.98 **1.99**

**Appels
en peren**
alle soorten
kilo **0.79**

Geen fratsen. Dat scheelt.

Onlangs verscheen het boek Groentje in de moestuin van Alma Huisken. Het gaat over de ervaringen van een beginneling die vol goede wil oogst aan haar 'landje' tracht te ontlocken en die oogst in ruim 50 recepten verwerkt. Met dank aan Alma Huisken, nemen we het hoofdstuk Op de naamdag van Gertrude over. Op pagina 32 leest u de boekrecensie.

OP DE NAAMDAG

**'Koolcampagne, klei op de wegen' waar-
schuwt een bord bij Oudkarspel. De kool-
lucht die begin december boven het Noord-
Hollandse dorp hangt, is even zwaar als de
geur op mijn tuin wanneer ik spruitjes
oogst.**

Soms vertoonde hij een atypische hang naar eenvoud, tsaar Peter de Grote. Een bescheiden roeiboot was hem voldoende om de Neva te bestrijken, de hemelsbrede rivier die 'zijn' stad in tweeën slijt. Liever dan imperialistisch regeren wilde hij enige jaren simpelweg timmeren op de scheepswerven van Zaandam en Deptford (Engeland) en in 1698, op naburig landgoed Sayes Court van de beroemde Britse botanicus John Evelyn, liet hij zich in een kruiwagen rondrijden. Tot woede van Evelyn, die als een koning heerste over Sayes en er een - nu nog geciteerd - magnum opus over schreef, *Elysium Britannicum*. Niet iedereen beschouwde dat als een meesterwerk: in 1920 gispde Virginia Woolf in *the Times Literary Supplement* over Evelyns tuin- en andere theorieën: 'Zijn veronderstellingen staan gelijk aan oudewijvenpraat rond de dorpspomp.'

Op mijn landerijen verwacht ik eveneens een vorst, maar dan Koning Winter, wiens ijzig gevolg zoet is: door de vrieskou verandert het zetmeel in 'Brusselse kooltjes' in natuurlijke suikers. Een kruiwagen à la tsaar Peter heb ik voor de oogst niet nodig, die

kan ik in mijn jaszak wel kwijt. Want net als de leden van een opgroeiend gezin bereiken spruiten in verschillende tempi hun volwassenheid, dus mag je al blij zijn met een dozijn gelijke exemplaren. En over die volwassenheid kun je nog twisten: valt die reeds als spruit 2 cm groot is, of laten we hem doorschieten tot 4?

De spruitjesteelt start in de late lente, wanneer je een schriel plantje, bestaande uit lepelvormig blad, in de grond zet. Een spruit wil graag zon, lust een slok water en extra belegen stalmest of anderszins voedzame aarde. Langzaam verandert het dofgroene setje lepels in een bolle kop, stoer gebladert en een dikke steel. In Duitstalige landen ving de koolteelt dikwijls al op 17 maart aan, de naamdag van tuinderschutpatrones Gertrude, onder het prevelen van de wens 'een kop zo groot als de kerkklok, bladeren zo wijd als mijn schort en een steel zo dik als mijn been!' Of die smeekbede ook voor Rosenkohl, oftewel spruitjes, gold, weet ik niet. Wel merkte ik dat mijn eerste vier planten tamelijk robuust werden. Die palmbomen met hun weelderige kroon en geschubde, iets kromme stelen met aanklevende kooltjes, verhieven zich ver boven omringende sedum en prei en trokken allerwegen de aandacht. Ook van buurvrouw C., die mij de plantjes schonk, en moest constateren dat haar eigen spruiten haar in de steek lieten. Onmiddellijk

bood ik C. het vruchtgebruik van mijn stronken aan, wanneer het eenmaal zo ver was. Maar daarvoor is geduld nodig, plus de hoop dat de sublieme spruitmaat samenvalt met de intredende vorst.

Begin december voelde de tuin weliswaar kil aan, het zwarte slootwater leek te verdikken en ook zwierden er 'witte wief'n' boven de percelen, zo wollig dat de paarden in hun wei achter de tuinen veranderden in mythische eenhoorns, maar de vorst liet verstek gaan. Toch plukte ik een paar spruiten, klein en stevig: het nestje blaadjes strak opeen gevouwen als bij een stevige rozenknop. Onderaan elke spruit, vreemd Droste-effect, zag ik enkele embryonale vruchtjes. Dat oogsten is nog een toer, want de minikolen zitten dermate vast - in de oksels tussen blad en stengel - dat je moet wrikken als bij een diepge-wortelde kies. Het was of de plant ze nog niet wilde prijsgeven, hoe ik ook trok. Pas na veel gesjor lieten de knikkers los, met een korte knak, en ik tuimelde achterover op het tuinpad, één spruit als trofee omhooghoudend. 'Volgende keer klauwhamer of zaag meene-men', nam ik me voor, en raapte mezelf en de spruiten bijeen.

Nauwelijks een week later kwam hij toch, de vorst. Glorieus deed hij zijn intrede, vanuit het oosten, zoals verwacht. Hij liet de sloot stollen en vleide een kleed van rijp over tuin en winters gewas. Toen is mijn spruitkoolcampagne pas écht begonnen. ■

VAN GERTRUDE

Coöperatie Stadteland:

Op weg naar een nieuwe landbouw, in dienst van de ontwikkeling van samenleving en natuur.

Jan Diek van Mansvelt

24 September 2003: ter gelegenheid van de 10e verjaardag van de Eemlandhoeve komen Jan Huygen en zijn maten met een nieuw initiatief: De Coöperatie Stadteland. Deze stelt zich ten doel de verbinding te leggen tussen stad en platteland, tussen boer en burger en tussen Creator en creatie om zodoende bij te dragen tot een duurzaam en waarde(n)vol plattelandsleven (mijn vrije weergave van hun definitie).

Met medewerking van minister Veerman en in aanwezigheid van plattelandsbestuurders uit Duitsland en België werd deze nieuwe coöperatie ten doop gehouden. In zijn zeer lezenswaardige inleiding stelde Jan Huygen die coöperatie in één lijn met die van zijn voorouders die de boerenleenbank, de melkcoöperatie, de veevoer-coöperatie, et cetera hebben opgericht om samen sterker te staan.

Leden van de Coöperatie Stadteland kunnen zich verder blijven ontwikkelen in het boerenlandschap door contacten te leggen, contrac-

De coöperatie Stadteland bundelt de krachten om het platteland zo goed mogelijk te beheren, te gebruiken en ervan te genieten.

Minister Veerman is gearriveerd, wordt welkom geheten door Burgemeester Groen en tekent samen met Jan Huygen het gastenboek van de gemeente Bunschoten.

In zijn inleiding onderstreept de minister het belang van plattelandsvernieuwing.

ten te sluiten en nieuwe markten aan te boren. Hij en de zijnen zien daarbij mogelijkheden voor groei in de werkzaamheden van een boer door middel van verbreding (andere activiteiten) in plaats van door schaalvergroting. Dat is dus precies wat de bd-boeren al decennia lang op heel uiteenlopende schaalniveaus praktiseren. Prachtig, hoe dat langs meer of minder bewuste wegen school maakt. En ook enorm verfrissend om te zien hoe dat in algemeen geaccepteerde woorden wordt gepresenteerd, in een heel wijd maatschappelijk netwerk van lokale activisten tot en met de minister van landbouw.

Uit hun fraaie website citeer ik even zes sterke

kanten die het platteland aantrekkelijk maken voor de stedeling.

1. Rust. Nederland is vol, roepen veel inwoners. En dat is natuurlijk wel een beetje zo. Maar wie de moeite neemt om een stuk de weilanden in te rijden merkt dat het een verademing is zoveel ruimte te voelen.
 2. Openheid. Overal krioelt het van de mensen, geluiden en machines. Nederlanders kunnen de onrust ontvluchten door naar platteland en natuurgebied te reizen.
 3. Toegankelijkheid. Een netwerk van fiets- en wandelroutes zorgt ervoor dat pittoreske en mooie gebieden in Nederland worden ontsloten. Op het platteland worden steeds meer routes aangelegd.
 4. Ervaring van vrijheid. Geen muren, maar overal de horizon. Geen nauwe straten en opdringerig verkeer, maar veel vrije bewegingsruimte.
 5. Stille: Een koe maakt herrie, een tractor of landbouwmachine ook, maar dat is bijna stil vergeleken met de hectiek van de stad.
 6. Duisternis. Je staat er niet zo snel bij stil, maar vanuit steden en dorpen is het veel lastiger om sterren te kijken, door de weerkaatsing van licht die de bewoonde gebieden uitzenden. Lichtvervuiling noemen astronomen dat. Zij zitten dan ook het liefst op het platteland.
- Stadteland wil bevorderen dat de belangen van stedelingen en boeren niet botsen, zoals nu vaak gedacht wordt, maar tot allerlei manieren tot samenwerking leiden, zodat boeren het platteland zo goed mogelijk kunnen gebruiken en beheren en stedelingen ervan kun-

Door het wat late tijdstip werd de boerenlunch extra gewaardeerd.

Minister Veerman onthult het prachtige beeld, ontworpen door Alie van der Scheer uit Amersfoort, dat op een prachtige manier de kracht van samenwerking uitbeeldt.

nen genieten: Facilitair, recreatief, zorg, educatief, participatief en informatief. Jan Huygen en de zijnen werken dit nader uit in een "Markt voor Groene Diensten" waarin hij een lijst van uiteenlopend aanbieders en vragers opsomt, die allemaal baat hebben bij een gezond en divers landschap dat oog, oor en maag streelt, en zo uiteindelijk de ziel op gezonde wijze voedt.

Op hun fraai verzorgde website zijn de toespraken van de minister, Jan Huygen, Gert van Dijk en anderen na te lezen: <http://www.stadteland.nl/>.

Wat mij betreft: een gelukt initiatief dat navolging en samenwerking verdient. Die zou kunnen beginnen met een wederzijdse kennismaking op bestuursniveau, waarbij dan de actieve boeren en verwerkers uit de Stadtelandkring en de BD-Vereniging die elkaar al jaren kennen, betrokken worden. ■

VERS VAN HET LAND.....

Sijmen Brandsma

Beste mensen,

Mijn vrouw, Sissie, verzamelt kaarten. Beneden in de kelder staat een doos, en als er iemand slaagt voor zijn roei-examen, een nieuwe baan krijgt of een bemoedigend woordje nodig heeft, komt de doos naar boven en is er altijd een passende kaart te vinden.

Zo ook deze week, en terwijl zij aan het zoeken was viel mijn oog op twee kaarten van Loesje.

De eerste had de tekst "het was zo donker dat ik overal lichtpuntjes zag". Precies het gevoel verwoerdend wat ik de afgelopen weken bij me draag. We hebben een prachtige zomer gehad, waarin er weinig ziekten en plagen voorkwamen, de kwaliteit van de producten was door al het zonlicht uitstekend en het onkruid was gemakkelijk te bestrijden. Met onze trouwe pomp die al 25 jaar dienst doet was alles goed nat te houden, daarna was het even schoffelen en de tuin zag er weer schitterend uit. Allemaal zaken om vrolijk van te worden.

Toch is mijn 'najaarsdepressie' sterker dan anders. Meer dan anders realiseer ik me dat deze manier van landbouwcultuur bedrijven in ons land eigenlijk niet meer kan.

Hoge grondprijzen en dure arbeid maken het onmogelijk, en alleen lange dagen, het inschakelen van veel stagiaires en vrijwilligers of goedkope krachten uit de Oostbloklanden houden de zaak draaiende. Dat is niet alleen op dit bedrijf zo, ik hoor het ook van andere kleine en grote bedrijven. Steeds meer

bedrijven en teelten verdwijnen naar landen waar grond en arbeid goedkoop zijn, op zich een rechtvaardige zaak. Je moet daar zaaien waar ook iets kan groeien en tot wasdom kan komen. Met als gevolg dat u behalve een kip of een Mexicaanse boer straks ook een biologische tuinder kunt adopteren. En dan houden we de open dagen in Polen en Roemenië.

Wat me brengt bij de lichtpuntjes. Boeren, en vooral biologische, zijn erg creatief. Als de producten niet genoeg meer opbrengen, dan moet de sfeer of ziel van een bedrijf dat doen. Zo ontstaan er steeds meer zorgboerderijen waar gehandicapten of gestresse managers voor een deel van het inkomen zorgen. Zo verzorgen wij steeds meer lunches voor groepen en denken erover een professioneel terras te gaan draaien. Om op die manier mensen kennis te laten maken met biologisch-dynamische landbouw, mede mogelijk gemaakt door de koffie met appeltaart.

Heel veel stof tot nadenken dus dit najaar, want in januari moet de planning al weer klaar zijn.

En de tweede kaart???

'Wanneer ik 's avonds naar de sterren kijk, knipoogt er altijd eentje terug'.

Wat ik iedere onbewolkte avond op mijn ronde mee mag maken.

Groet, Sijmen. ■

De Ram is een sterrenbeeld dat weinig opvalt. Aan de twee heldere sterren die zijn horens markeren, kun je hem herkennen. Dit Dierenriembeeld bevindt zich tussen de donkere herfstbeelden en de heldere winterbeelden: rechts van hem zijn de bleke sterren van de “waterige beelden” Vissen, Waterman en Walvis. Links van hem zijn de fonkelende sterren van de Stier, Tweelingen, Orion, enz. De Ram komt op na de Vissen en voor de Plejaden, een opvallend groepje sterren in de Stier, zie de kaart. We hebben zekerheid dat we de beide horens hebben gevonden als rechtsonder de zwakkere hoornster een nog zwakkere ster zich laat zien.

In de nacht van 8 op 9 november staat de (verduisterde) volle maan in de Ram, ze passeert de sterren van de horens op ongeveer 10 graden onderlangs (een handbreedte bij uitgestrekte arm). Ram en volle maan staan de hele nacht aan de hemel. Vier weken later, in de nacht van 5 op 6 december, staat de maan weer bij de poten van de

Ram en bevinden de hoornsterren zich weer op een handbreedte afstand. De Ram krijgt dan echter geen volle maan op bezoek. Pas een paar dagen later, als de maan op 8 december in de Stier staat, is het volle maan.

Een wezenlijke eigenschap van de ram zijn de beide horens. Ze groeien met de schedel van het dier mee en zijn altijd gedraaid. Van jaar tot jaar ontstaan er meer lagen verhoorde huid en komt er binnen in dit harde hoornweefsel een grotere holte. Zo ontstaat er een omhulde binnenruimte. De horens van de ram zijn naar achteren en omlaag gedraaid (de horens van de stier daarentegen naar voren en omhoog). Bij deze vorm hoort als het ware een rustige blik. In de Egyptische tempel van Dendera (Romeinse tijd) heeft de Ram op de ene afbeelding de kop rechts, op de andere afbeelding links. Steeds kijkt de Ram achteruit! De Ram wordt liggend afgebeeld, nooit springend, zoals het Dierenriembeeld Stier. Elisabeth Vreede benadrukte de samenhang tussen de gestalte van de Ram en zijn plaats in de Dierenriem.* De Dierenriem be-

gint terecht met de Ram, het wezen dat terugblijkt in de gebieden waaruit de mens zich heeft ontwikkeld. Ons gedachtenleven is een terugblikken in de geestelijke wereld, de wereld waaruit wij geboren zijn.

De meeste sterrenbeelden hebben een Babylonische oorsprong. De Babyloniërs zagen echter geen Ram, maar een loonwerker, LU.HUN.GA. In de eerste lentemaand werd hij weer zichtbaar. Hij kwam kort voor de zon in het oosten op. De Ram heeft een Egyptische oorsprong. De Egyptenaren kenden 72 verschillende verschijningsvormen van de zon. De nachtgestalte van de zon was een mensengestalte met het hoofd van een ram. Zijn naam was Ba, ziel.

In de Griekse tijd stond de zon in de eerste lentemaand tussen de sterren van de Ram. Het lentepunt, de plaats van de zon in de Dierenriem op de eerste lentedag, heet tegenwoordig ook nog het Ram-punt. (Vanaf 12 maart staat de zon tussen de sterren van de Vissen, terwijl de zon op 20 maart in het Dierenriemteken Ram komt). De Griekse mythologie vertelt over een gevleugelde ram met een vel van zuiver goud. Deze ram liet zijn gouden vlies op aarde achter, toen Zeus hem een plaats aan de hemel gaf. Vandaar dat we wat moeite moeten doen om de hemelse Ram, die zijn blik richt op de voorgeboortelijke wereld, te kunnen zien. ■

* Elisabeth Vreede: *Geschiede und Phänomene der Astronomie*, Verlag am Goetheanum

De redactie van DP is van mening dat de bijdrage van Liesbeth Bisterbosch afgerond kan worden in 2003. Een ieder die geïnteresseerd is in haar kosmische kennis behoort haar sterren- en planetenkalender 2004 aan te schaffen (zie elders in dit nummer). Zodoende kan dan elke dag de blik worden verruimd. Liesbeth, bedankt voor je bijdrage. (Wilt u als lezer hierop reageren, Postbus 236 of info@demeter-bd.nl staan voor u open.)

Landelijke Open Dagen bij de Biologische Boer

Renske Loefs,

Centrum Biologische Landbouw, Lelystad

Op 20 en 21 september zetten biologische boeren de bloemetjes buiten. In Flevoland waren zeer uiteenlopende activiteiten. Op de Zonnehoeve waren bijvoorbeeld demonstraties met paarden, in Lelystad was een fietsroute uitgezet tussen de kleinschalige biologische bedrijven, in de Noord-oostpolder werden sprookjes verteld, enz. De Stichting Biologische Landbouw Flevoland organiseerde een speciaal programma op stadslandgoed de Kemphaan in Almere.

Dit ging over de relatie tussen stad en land. Het landgoed is een plek waar de stedeling zich thuis voelt en toch de echte natuur en landbouw kan beleven. Dit wordt bijvoorbeeld zichtbaar op de Stadsboerderij, waar de deuren open staan voor bezoekers en tegelijkertijd op grote schaal geproduceerd wordt. Als de boer of boerin niet in de buurt is, zijn er allerlei voorlichtingselementen ter informatie. Er worden veel lessen georganiseerd voor schoolklassen. Door samen te werken met het milieu educatiecentrum het Eksternest, is dit allemaal op de Stadsboerderij te combineren.

De uiteenlopende activiteiten op landgoed de Kemphaan maken het een bezoek waard, ook buiten de open dagen! Zo is er iedere zaterdag een boerenmarkt tussen 10.00 en 14.00 uur. Op de marktplaats is een bonte verzameling van producten te vinden, met een breed assortiment aan groente en fruit tot prachtige boeketten, allerlei soorten brood, kaas en vlees.

Adopteer een kip

Bruno van der Dussen

'Adopteer een Kip' voor officiële aanvang al een hit!

Op 20 september jl. vond de officiële aftrap plaats van de campagne 'Adopteer een kip'. Ruim voor deze datum werd Biologica al overladen met enthousiaste reacties van consumenten die adoptieouder wilden worden van een biologische kip. Via het fluistercircuit hadden zij al van deze actie vernomen. Ook minister Veerman adopteerde een biologische kip. Met name de adoptie door de minister mag als een belangrijk signaal worden gezien. Hiermee geeft hij aan dat hij de kippen een leven in de buitenlucht toewenst. Half oktober gaf minister Veerman in een interview in Trouw met zoveel woorden aan: 'Morele verantwoordiging over de bio-industrie moet leiden tot ander koopgedrag van de consumenten.' Met de adoptie van een kip voegt de minister de daad bij het woord.

Een biologische kip kan buiten in

de wei scharrelen, mag haar snavel houden en krijgt biologisch voer.

De actie blijkt een zeer breed publiek aan te spreken. Doel is een diervriendelijke en schone landbouw in Nederland. Met deze campagne wil Biologica de groei van de biologische landbouw een nieuwe impuls geven. Adopteer een kip is de eerste stap van de langjarige campagne 'Adopteer biologisch'.

De adoptieouders kunnen vanaf oktober elke maand een doosje met zes biologische eitjes bij de natuurvoedingswinkels afhalen. De campagneaftrap van 'Adopteer een kip' vond plaats op het biologisch-dynamische kippenbedrijf van Els en Gied Donkers, in Wapse (Drenthe).

Voor alle informatie over hoe u een kip kunt adopteren, een 'kipkadobon' kunt bestellen of een kip en ei spaarrekening kunt openen kijk op www.adopteereenkip.nl, of bel het speciale nummer bij Biologica 030-2339977.

Maar waarom een kip?

Aan Bert van Ruitenbeek, directeur van Biologica, vroeg ik waarom nu juist een kip het symbool moest worden van het profileren van de biologische landbouw en veeteelt.

Bert: "De kip is vanwege de recente vogelpestcrisis het symbool van de noodzaak tot verandering. Het gaat ons niet alleen om de biologische pluimveehouderij. Het gaat over het stimuleren van de hele Nederlandse biologische landbouw. We beginnen met de kip en de eieren maar vanaf volgend jaar kunnen er ook andere producten geadopteerd worden. Deze actie is vooral bedoeld vanwege de stagnatie in de biologische sector. Ondanks de sympathie van vele burgers en de mooie woorden van de politici is er te weinig afzet en komt de beperkte groei onvoldoende ten goede aan Nederlandse biologische boeren en tuinders.

Minister Veerman gooide in een interview in Trouw de knuppel in

het hoenderhok. Veel consumenten zijn hypocriet. Wel verontwaardigd als burger over de bio-industrie, maar als consument kiezen voor het goedkoopste, niet duurzaam geproduceerde stukje vlees.

Als het ons nog niet lukt om de politiek te overtuigen van de noodzaak tot fiscale maatregelen – waarbij de vervuiler betaalt en duurzaamheid loont – dan moeten we de consument veel duidelijker dan tot nu toe vertellen wat de verschillen zijn. Duurzaam produceren moet worden verkocht.”

Ondernemersopleiding Natuurvoeding van start met 20 deelnemers

Dinsdag 22 september is de eerste ondernemersopleiding van de Speciaalzaak Opleidingen Natuurvoeding (SON) van start gegaan. Uit meer dan 200 belangstellenden zijn 20 deelnemers geselecteerd, die tot de opleiding zijn toegelaten. Daarmee is een van de belangrijkste projecten gerealiseerd van de Stichting Promotiebureau Biologische Speciaalzaak, een samenwerkingsverband van bedrijven en organisaties in de biologische (speciaalzaak)branche, waaronder Biologica. De aspirant ondernemers moeten verdere uitbreiding van de biologische speciaalzaak mogelijk gaan maken.

De opleiding

Het unieke van deze opleiding is dat detailhandelskennis gecombi-

neerd wordt met branchespecifieke kennis en vaardigheden. In een periode van bijna anderhalf jaar werken de cursisten in een natuurvoedingswinkel. Daar leren zij de kneepjes van het vak in de praktijk.

Een dag in de week hebben zij les in de detailhandelsvakken en de achtergronden van biologische voeding en landbouw. De opleiding is ontwikkeld in samenwerking met de Stichting PBS en De Rooi Pannen Tilburg. De realisatie is financieel ondersteund door het bedrijfsleven en het ministerie van LNV, in het kader van de stimulering van biologische landbouw en voeding.

De cursisten

Dankzij een intensieve selectieprocedure zijn twintig uitstekende kandidaten geselecteerd. De meerderheid komt van buiten de biologische branche, maar is wel consument van biologische producten en heeft nu een bewuste keuze gemaakt voor het ondernemerschap in een natuurvoedingswinkel. Een aantal cursisten werkt al langer in een natuurvoedingswinkel en heeft de ambitie om bedrijfsleider te worden.

Het beoogde effect

Momenteel zijn er 220 natuurvoedingswinkels in Nederland. De stichting PBS beoogt met deze opleiding jaarlijks 20 nieuwe bedrijfsleiders en ondernemers af te leveren. Bij de realisatie van tien nieuwe natuurvoedingswinkels kan een afzetvergroting van ca. 20 miljoen euro aan biologische producten gerealiseerd worden.

Lichte groei biologisch speciaalzaak

De natuurvoedingswinkels realiseren in 2003 tot op heden een kleine groei van 2% ten opzichte van 2002 en houden daarmee gelijke tred met de omzetontwikkeling in de gangbare levensmiddelenhandel. Dat is minder dan op basis van het overheidsbeleid beoogd wordt, maar aan de andere kant opmerkelijk: ondanks de tegenvallende conjunctuur houdt de biologische speciaalzaak goed stand ten opzichte van de veel goedkopere gangbare levensmiddelen.

Bezoek de biologische info beurs!

Inge Schwagermann, Centrum Biologische Landbouw, Lelystad

LTO Groeiservice en het Centrum Biologische Landbouw Flevoland organiseren op vrijdag 21 november a.s. een veelzijdige informatie beurs met meer dan 25 standhou-

ders uit het ‘biologische’ bedrijfsleven, onderzoek & dienstverlening uit heel Nederland.

De biologische informatie beurs wordt dit jaar voor de derde maal georganiseerd. Dit jaar is de opzet in nauw overleg met een groepje telers en mensen uit het bedrijfsleven tot stand gekomen. Met meer dan 25 standhouders en de zeer actuele thema’s van de lezingen is er veel te zien en te horen op de beurs!

De biologische info beurs is een jaarlijkse, landelijke ontmoetingsplek voor collega’s en zakenrelaties. De beurs biedt gelegenheid voor oriëntatie op de verschillende biologische producten en diensten van de vele aanwezige bedrijven. Er zijn zowel grote toonaangevende bedrijven als kleine en nieuwe bedrijven die zich met hun diensten en producten presenteren.

Gedurende de dag zijn er 3 lezingen met spraakmakende sprekers. Om 13.30 vindt de eerste lezing

plaats over “be- en verwerking van biologische groenten in internationaal perspectief”. Vooral het diepvriessegment krijgt aandacht. Om 15.00 is er een lezing over “supermarktstrategieën” van een Nederlandse keten. Dit omdat de wereld van supermarkten nu volop in beweging is. De laatste lezing is om 17.00 en gaat over “humor in de biologische landbouw”. Naast de serieuze zaken van vandaag sluiten we af met een knipoog middels deze verrassing.

Plaats: De Meeuwenhoeve, Meeuwenweg 28, Lelystad. Toegang gratis. Open vanaf 12.00 uur. Voor vragen en/ of meer informatie kunt u contact opnemen met LTO Groeiservice, tel. 0180- 547023 of het Centrum Biologische Landbouw in Lelystad, tel. 0320-281222.

Cursus Bezinning en bezieling

Aan het eind van het teeltseizoen nemen veel boeren en tuinders zich voor, om de zaken eens goed op een rijtje te zetten. Naast evaluatie van teelt en economische resultaten, blijft er vaak weinig tijd over voor (na-)genieten, reflectie en eigen ontwikkeling. Voor je het weet moet je weer volop aan de slag! Toch zijn je eigen passie en dromen een wezenlijk element van je bedrijf. Hoe geef je je bedrijfsontwikkeling vorm op basis van je eigen grondhouding en drijfveren? Ruur Boersma en Taco Il-

zerman werken als coach en trainer binnen Land & Co aan een sterk en levendig platteland. Duurzaamheid, creativiteit, ondernemerschap en een wezenlijke verbinding van mens en aarde zijn uitgangspunten in hun werk. Als biologisch tuinder weet Taco uit ervaring dat je moeilijk tot verdieping komt, wanneer je er geen tijd voor reserveert. In een vijfdaagse cursus nodigen zij boeren en tuinders uit om aan het werk te gaan met hun ontwikkeling. Met behulp van oefeningen en in gesprek met andere deelnemers, zet je bewust (nieuwe) stappen om de wensen van hoofd, hart en handen in de praktijk op een lijn te brengen. (zie ook Agenda)

Groenland goes ‘slowfood’

Marieke en Bruno van der Dussen

Waar ‘vroeger’ het vegetarisch restaurant Lembas in Driebergen was, is per 1 mei jongstleden het in Art design opgetrokken restaurant Groenland geopend. Zo’n strak interieur is wel even wennen, maar met de hartelijke uitnodiging om op zondagmiddag 19 oktober te komen proeven en genieten van de biologische wijnen van Albet I Noya uit Spanje (Catalonië) en tegelijk kennis te maken met de kookkunsten van de ploeg van vennoot André Rigault (voormalig kok bij o.a. La Rive, Amstelhotel) voel je je al gauw thuis in Groenland. Het welkomstdrankje is een verrukkelijk cava can vendrell brut reserva. De middag wordt geïntroduceerd

Bijenvolk is één wezen

Bij een bijenvolk is frappant te ervaren hoe het geestelijke structurerend werkt op het fysieke. Ogenschijnlijk bestaat een bijenvolk uit veel afzonderlijke diertjes. Elk diertje op zich lijkt levensvatbaar en zelfstandig. Toch is het juist bij een bijenvolk zo dat elke bij apart slechts zeer korte tijd kan blijven leven. Zodra een bij niet meer met het volk verbonden is, sterft hij binnen vrij korte tijd. Aan de andere kant kan een bij vrij ver van het volk verwijderd zijn, en toch de band nog voelen en de weg terug vinden. Voor een werkbij kan dat maximaal 5 km zijn. Voor een dar kan dat zelfs wel 10 km zijn.

In een bijenvolk worden de verschillende taken tussen de bijen zo verdeeld, dat ze samen alle functies van één wezen vervullen. De raten kun je dan vergelijken met de botten van een ander dier. De koningin vervult duidelijk de functie van een eierstok en de darren meer de mannelijke kant, met zaadproductie. De werkbijen vervullen meer de functies van verschillende organen, waaronder de spierfuncties, de maagfunctie, immuun systeem enz..

De verschillende functies van de werkbijen worden ogenschijnlijk door verschillende bijen vervuld. Dat is echter niet helemaal waar, omdat elke bij gedurende haar leven ook de verschillende functies vervult. Zo is een bij direct na

haar geboorte, ongeveer de eerste 10 dagen, werkzaam als voedsterbij. Zij ontvangt honing en stuifmeel van andere bijen, verwerkt dat tot voedsel en voedt daarmee de larven. De koninginelarve krijgt eiwitrijk voedsel, de werksterlarven gemiddeld en de darrenlarven eiwitarmvoedsel. Vervolgens wordt de werkbij ongeveer 10 dagen bouwbij. Gedurende deze periode wordt de honing die ze krijgt omgezet in was, door wasplaatjes uit haar achterlijf te zweten. Deze plaatjes was worden door andere bijen opgepakt, gekouwd en tot raat verwerkt. Vervolgens wordt de bij soldaat. Zij vecht tegen indringers, maar ook tegen zieke bijen of andere verstoringen in het bijenvolk. Daarna wordt ze speurbij en tenslotte haalbij. Aan het einde van haar leven, ongeveer 65 dagen nadat het ei gelegd is, sterft de werkbij ergens buiten de kast, vermoedelijk bij het halen van water.

In haar vrij korte leven van ei tot sterven doorloopt de werkbij dus een hele biografie, waarin ze achter elkaar ongeveer alle functies vervult die binnen het volk noodzakelijk zijn. Het maakt niet uit of een volk groot of klein is, alle functies worden vervuld. Wanneer door een of andere oorzaak een grote groep bijen uit het volk verdwijnt, worden de functies herschikt, zodat elke functie weer aan bod komt.

Jan J.C. Saal

Restaurant Groenland, Driebergen

door Yvonne Hester, vinologe van wijnkoperij De Steenen Camer.

Niels Oosthoek, de tweede venoot van Groenland, vertelt met enthousiasme over de verbouw van het pand met natuurlijke materialen en ecologische snuffes en over het concept van Groenland. Alle producten en ingrediënten zijn van biologische afkomst. Het restaurant kreeg van stichting Wakker Dier een 5 sterren certificaat. Er wordt alleen biologisch vlees gebruikt, er wordt geen vis en wild uit fokkerij en intensieve veeteelt verwerkt. Er zal dus geen paté de foie gras geserveerd worden.

Onder het genot van een glas rode wijn Can vendrell negre 2001 krijgen we een uitgebreide toelichting van Albet zelf, die voor deze gelegenheid uit Spanje is overgekomen. Hij vertelt over de verbouw van hun biologische druiventeelt die al 25 jaar bestaat en het

procédé van wijn maken op hun wijngaard.

Daarna worden we aan tafel uitgenodigd. Verwachtingsvol bekijken we het menu: Op de plaat gebakken tarbot met gesauteerde cant-harellen is het voorgerecht, waar-bij twee verschillende soorten wijn worden geserveerd. Ook bij het hoofdgerecht dat bestaat uit tran-ches gebakken runder entrecote met gestoofde spareribs worden twee verschillende wijnen geser-veerd.

Het is niet ten onrechte dat Groenland deze middag aankondigde als een middag waarop de nadruk op 'slowfood' en ontspanning ligt. Dat is te merken, de sfeer tussen de 40 deelnemers wordt langzamerhand losser.

De eerste wijnen staan ons nog goed in het geheugen, maar na het vijfde glas begint het al lastiger te worden om het verschil te proeven tussen een 6 maanden op hout gerijpte cabernet sauvignon of een tempranillo col.leccio die 12

Biologisch-dynamische wijn?

Dynamisch Perspectief heeft mij gevraagd om een aantal columns te verzorgen over wijn. Nu ben ik redelijk ervaren in het schrijven over biologische (-dynamische) wijn. Sinds 2000 ligt de Biologische Wijngids in de winkel die vorig jaar geheel is vernieuwd, maar schrijven voor de leden van de BD-Vereniging vergt toch wel iets meer. Meer diepgang en juist het dynamische aspect van wijn zal ik meer moeten belichten. Eerlijk is eerlijk, mijn hart ligt bij de bd-landbouw maar nu moet ik deze nog meer gaan begrijpen dan dat ik dacht dat ik hem begreep. Een enorme uitdaging voor me die ik graag aan ga.

Bij het samenstellen van mijn Biologische Wijngidsen heb ik vele honderden wijnen geproefd en daarbij was het iedere keer weer opvallend dat de wijnen met een Demeter-keurmerk (veel) hoger scoorden dan de biologische. Ik ben er van overtuigd dat dit te maken heeft met de landbouw-methode en de toegevoegde waarde die aan de bodem gegeven wordt. Ook denk ik dat het werk in de wijnkelder op een andere manier wordt aangepakt dan in een gangbare of biologische cave.

Daar hebben we meteen een dilemma te pakken. Officieel bestaat biologische- of biologisch-dynamische wijn niet. Er zijn wetten voor landbouwmethodes

maar het verwerken van druiven tot wijn is zowel voor biologische als voor bd-druiven nog niet geregeld. De wijn heet dan ook: Wijn van druiven uit de biologisch-dynamische landbouw. Zelf denk ik dat er wel degelijk een groot verschil bestaat tussen Demeter-wijnen en andere. Niet alleen in de wijngaard, maar zeker ook in de kelder ontstaat een meerwaarde. Waarom scoren ze anders altijd zo hoog? Wat is dan het dilemma?

Vanuit de visie van Steiner, tenminste, dat is me verteld, zou de alcoholische gisting van het sap de dynamische krachten teniet doen. Ik ken dan ook een 'wijnboer' uit de Languedoc die van zijn Demeter-druiven geen wijn maakt doch alleen druivensap. Gebaseerd op deze visie. Demeter-wijn zou dus niet kunnen. Maar wereldwijd wordt er nu gewerkt aan normen voor Demeter-wijn, dus wat moeten we met de druiven in de kelder doen. Steiner heeft zijn theorieën kunnen moderniseren tot 1925 en heeft zich niet uitgebreid verdiept in wijn.

In de komende columns, die om het nummer zullen verschijnen, hoop ik samen met de lezer diep op deze materie in te kunnen gaan. Wat vinden we van alcoholische gisting, wat doet dat met het product en bij consumptie met de mens, welke aanhanger van de bd-landbouw vindt net als ik dat wijn in het leven onmisbaar is. Ik praat hierover met artsen en wellicht met een geestelijke van de Christengemeenschap, maar ook met (wijn)boeren en andere mensen die met wijn te maken hebben. Antroposofen en milieufreaks (kan samsaangaan), natuurvoedingswinkeliers en wijnimporteurs waarvan er twee een Demeter-licentie hebben: Natuproducs uit Harderwijk en Lovian uit Zutphen. Zij komen later zeker aan bod.

Ook de lezers van Dynamisch Perspectief wil ik graag bij de discussie betrekken, u moet dus reageren en het liefst nadat u heeft genoten van een goed glas wijn met het Demetermerk. Die zijn er in allerlei prijsklassen, van de Natuvin Huiswijn tot Château de la Coulée de Serrant en dan heb ik het over wijn van 5 euro per fles tot nectar waar we ongeveer 75 euro moeten neertellen voor zes glazen. Toch moet je dat laatste een keer in je leven meegemaakt hebben.

Vincent Helberg, vinoloog

maanden op Frans en Amerikaans eiken is gerijpt, waarin vele fruit- en houttonen deze stevige wijn als muziek in de oren moet klinken. Wat aangekondigd is als een drie-gangen menu blijkt eigenlijk een vijf-gangen menu te zijn. Na de kaas is er nog een nagerecht, een tartarin met sorbet van appel waarbij een verrukkelijke sauvignon blanc wordt geserveerd. Ondanks de voorafgaande wijnen is bij deze negende (witte) wijn de intense geur en smaak goed te herkennen.

Onder het genot van een kopje koffie wordt de middag afgesloten.

Niels is van plan na deze geslaagde middag twee keer per maand een dergelijke wijnproeverij plus een uitgekiend menu van André belangstellenden voor te schotelten.

Groenland, Hoofdstaat 155, Dribergen; tel. 0343-518637; www.restaurantgroenland.nl

Sterren- en planetenkalender

Jola Meijer

Wie vorig jaar niet bijtijds de Sterren- en planetenkalender aanschafte was te laat, eind december waren ze allemaal al uitverkocht. Gelukkig is er nu weer een nieuwe kans om de kalender voor 2004 bij een natuurvoedingswinkel of boekhandel te kopen. De oplage zal dit jaar dan wel groter zijn, dacht ik, maar dit blijkt niet vanzelfsprekend. Bij navraag vertelt Liesbeth Bis-

terbosch die de publicatie verzorgt, dat het jaren duurt voor een dergelijke productie zichzelf terugbetaalt. Elke uitgave is weer een spannende en een risicovolle onderneming. Voor de Stichting Een Klaar Zicht moet het haalbaar en voor de koper betaalbaar blijven. Het is een kalender met idealisme en al lezende zie ik in de colofon dat veel mensen hun bijdrage daaraan geven.

Ondanks het ingewikkelde procédé van samenstellen en vervaardigen van de sterrenkaarten is deze uitgave toch weer met iets nieuws verrijkt. Aan de rechterkant van iedere kalenderpagina is nu een afbeelding van de mythologische gestalten van het sterrenbeeld (met de betreffende sterren) toegevoegd. Dit zijn nieuw gemaakte tekeningen waarin de aanwijzingen verwerkt zijn die Rudolf Steiner voor de Dierenriembeelden heeft gegeven. Zo

zijn het beelden geworden die kloppen. Ze stemmen overeen met afbeeldingen die ons uit de Babylonische cultuur zijn overgeleverd. Een voorbeeld is de Waterman, die in tegenstelling tot de Grieks mythologische afbeeldingen twee kruiken draagt, waarvan één uit de kosmos ontvangt en de andere schenkt aan de aarde.

Ook anders is de ram. Die kijkt niet recht vooruit, maar wordt juist afgebeeld met zijn kop naar opzij. In de teksten worden deze beelden nu als aanknopingspunt gebruikt om de loop of de stand van de planeten in de betreffende periode te beschrijven.

Zullen we met behulp van deze tekeningen en de helderste sterren aan de hemel deze sterrenbeelden nu makkelijker aan het firmament kunnen visualiseren? Het is beslist een uitdaging. Handig is dat de kalenderpagina's zijn uit te scheuren of in z'n

MEMO

Bd-bedrijf biedt stageplaatsen heel jaar door.

Bedrijfsspiegel: gemengd bedrijf, kaas-
makerij, diverse soorten melkgeiten in
moderne potstal.

Saanenhof vof, familie Wanders, telefoon
(040) 2262637.

geheel makkelijk is mee te nemen op vakantie of naar ergens waar de nacht niet door lantarens wordt overbelicht. Het lampje met de rode zakdoek die Liesbeth aangeeft in de inleiding werkt, ook op de lachspieren. De sterrenkaarten zijn dit jaar iets groter afgedrukt. In het indigo zijn de namen wel wat moeilijker te lezen maar lichten de dierenriembeelden wel helder op. De schemering aan de horizon vind ik een vondst. Nooit is het blauw saai.

Onder de databalk op de kalender staan de maanstanden aangegeven. Dit is een nieuwe vormgeving en lijkt overzichtelijker dan de blokform die eerder werd gebruikt. In één oogopslag is nu te zien waar de planeten zich deze maand ten opzichte van de zon of de maan bevinden.

Ik heb de indruk dat de teksten in een meer begrijpelijke taal zijn gesteld dan vroeger het geval was. Wat mij betreft mogen ook de achterkanten van de ka-

lenderplaten zo beschreven zijn met nog meer aanwijzingen. Domweg omdat het zo ontzettend lang duurt voor deze kennis beklijft. Het zien van de oude kalenders naast elkaar is verrassend. Ik vind het een aanrader. Reeds het vluchtig vergelijken van enkele jaren achtereenvolgende geeft een gevoel voor de grote bewegelijkheid van de hemelverschijnselen. Deze nieuwe kalender wekt weer lust op om 's avonds het veld in te gaan en waar te nemen.

Duidelijk zichtbaar is dat de makers van deze uitgave weer bevlogen te werk zijn gegaan.

*Sterren- en planetenkalender
2004*

*Uitgave van Stichting 'Een Klaar
Zicht'
www.liesbethbisterbosch.org
ISBN 90-6720-304-1*

Groentje in de moestuin

Tekst en receptuur: Alma Huisken
Fotografie: Doortje Stellwagen

*Groentje in de moestuin, ISBN 90
5897 120 1, augustus 2003, Terra/
Lannoo, geb., foto's in kleur,
€ 17,90*

Groentje in de moestuin gaat over het wedervaren van een beginneling op 'een landje'. Over een amateur (Alma Huisken zelf) die vol goede wil, verwondering en volharding oogst aan haar volkstuin tracht te ontlocken. Vooral hoe de honderd vierkante meter veengrond langs de Westelijke Randweg in Haarlem haar soms letterlijk boven het hoofd

The Grange Village (Camphill Village Trust), is a community in which people with and without learning difficulties live and work together. We are located in the beautiful region of the Forest of Dean in South-West England and are currently looking for :

A BIODYNAMIC GARDENER

who is capable of running a 1 hectare market garden to provide vegetables for our community of 85 people. You will be working with a group of adults with learning difficulties an 1 or 2 apprentices.

We hope to find a person (or couple/family) who is interested in becoming an active member of our Camphill community.

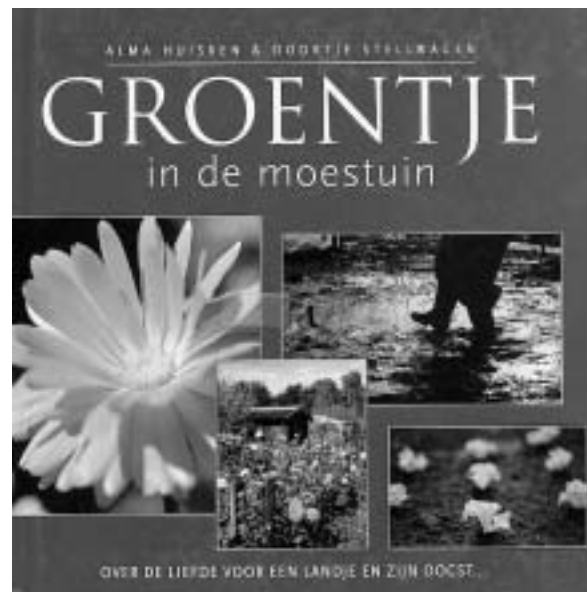
For more information contact Margaretha Herman:

Tel +44 1594 516 878

E-mail: coworker.grange@camphill.co.uk

groeit. Uit alles blijkt de wens gewassen 'vanaf de bodem' te doorgronden.
In 30 persoonlijke, soms hilari-

sche, verhalen geeft Alma Huisken haar ervaringen weer. Ze heeft niet alleen oog voor jonge sla ('als een dubbele rij groene

knopen op een zwart fluwelen vest') en voor het welzijn van kievitsbonen, kardoenen en andere 'vergeten' gewassen, maar ook voor nestelende vogels en een verdwaald vosje tussen de aard-appelplanten. Ze laat ons delen in tegenslagen en successen en geeft en passant op ervaring gestoelde tips.

Geestig noteert ze haar strijd tegen het onkruid (dat ze door de sla mengt) of haar geworstel met een klimnet voor de erwtes: 'De wind heeft vrij spel met het vederlichte draad en binnen de kortste keren sta ik als een groene mummie ingesponnen tussen de bamboestokken'. Haar boodschap is duidelijk: moestuinieren brengt enorm veel plezier en voldoening, ook al ben je een beginneling, en ook al zie je maar één rij peentjes opkomen.

Groentje in de moestuin stoelt deels op artikelen uit dagblad Trouw, voor deze uitgave uitgebreid met gloednieuwe verhalen én ruim vijftig verrukkelijke moestuinrecepten.

Alle recepten zijn gebaseerd op de oogst van 'het landje': groenten, fruit en kruiden die gedurende de seizoenen uur- of dagvers zijn vergaard. In het prille voorjaar is er romige brandnetelsoep en diep in de winter Twentse boerenkoolstampot 'met de vorst erover'. Daartussendoor: malse peultjes, frisse rabarber, 'notige' kievitsboontjes (met tamme kastanjes) en kruidige rodekool met rozemarijn, gestoofd in wijn en zwarte bessen-

sap en talloze andere – soms buitenlandse – recepten.

Als al die recepten net zo smaken als Alma Huisken haar verhalen heeft gelardeerd met al die verrassende opmerkingen, dan is dit boek zonder meer een aanwinst te noemen. Dat is eigenlijk niet zo heel verassend. Alma Huisken behoort tot de beste culinaire schrijvers van ons land, in 2002 onderstreept met de Wina Born-prijs. Ze publiceerde veelgeprezen kookleesboeken (o.a. De Aardappel en Groente), ontpopte zich als eigenzinnig tuinschrijfster en maakte talloze reportages over de natuur en cultuur van binnen- en buitenland. Hiertoe werkte ze samen met fotografe Doortje Stellwagen die voor Groentje in de moestuin de seizoenen en activiteiten 'op de tuin' een jaarlang intensief volgde en er prachtige, sfeervolle prenten van schoot. Renate Dorrestein schreef over het boek: "Met flair en enthousiasme geschreven, een genot om te lezen, en bovendien tjokvol inspirerende recepten voor tuin en keuken; een aanstekelijk, sprankelend boek."

Daar ben ik het helemaal mee eens. Een genot om te lezen!

Bruno van der Dussen

In verbinding met de kern van je bestaan

De Antroposofische Vereniging geeft een nieuwe brochure uit met als doel te voorzien in de actuele informatiebehoefte van een nieuw publiek over de maat-

schappelijke en spirituele inhoud van de antroposofie. Het is een informatieve folder die ingaat op de antroposofie in het algemeen. De werkgebieden worden terloops genoemd. Wat de biologisch-dynamische landbouw betreft is dat misschien maar goed ook. Jammer dat in de brochure een foto van een koe is opgenomen die geen koe is uit de biologisch-dynamische landbouw.

Aan te vragen via:
telefoon: 030-6918216
www.antroposofie.nl

In memoriam

Guido Spaans

*ter nagedachtenis (8 april 1963 – 22 september 2003),
Zuidoostbeemster*

In de zomer van zijn leven vond Guido Spaans, bd-schapenmelkveehouder op 22 september jongstleden de dood. Een andere weg zag Guido niet meer, zijn depressie kon hij niet langer dragen. Zo'n mooie man die zoveel gaf aan de aarde en de mensen werd gevelde door de druk op zijn ziel. Zijn vrouw, hun drie kinderen en allen om hem heen wensen wij sterkte en moed toe.

Bestuur en medewerkers

21 november, 12-17.30 uur
Biologische info beurs
25 standhouders uit het biologische bedrijfsleven, lezingen
Plaats: De Meeuwenhoeve, Meeuwenweg 28, Lelystad
Kosten: gratis
Informatie: LTO Groeiservice, tel. 0180-547023 of Centrum Biologische Landbouw, tel. 0320-281222 >>

21 november, 10-16 uur
Netwerkdag Oecumenisch Netwerk Kerken en Landbouw
lets om elkaar – ook – als christelijke bd-boeren, samen met anderen, te ontmoeten.
Plaats: 't Hoge Licht, klaproos 2, Driebergen
Info: Marijke Gaastra, tel. 0343-515500;
e-mail: m.gaastra@kerkinactie.nl

22 november, 10-16.30 uur
Kiezel en kwarts als venster.
Neem mineralen in je hand, leer hun verhaal verstaan en laat gedachten ontvonken!
Plaats: "Lijster en Vink", Langbroek
Informatie: PORFIER Interessecirkel voor gesteenten en mineralen, Louise Kelder 030 – 6991047.

25 november, 13-17 uur
Wat willen we weten voor de verdere ontwikkeling van de biologische landbouw ?
Inleidingen door Isabelle Peutz (directeur bij Directoraat-generaal Landbouw van de Europese Commissie), Ria Beckers, Harm-Evert Waalkens (lid 2e Kamer/ biologisch rundveehouder, e.a.

Plaats: WICC, Lawickse Allee 9, Wageningen
Kosten: gratis
Informatie: 0317-485831
Aanmelden: zo snel mogelijk, tel. 0317-482211 >>

Vanaf 27 november, 10-15 uur
Winterrust, tijd voor bezinning en bezieling
Docenten: Ruur Boersma (coach) en Taco Ilzerman (tuinder en trainer)
Plaats: midden-Nederland.
Data: 27/11, 18/12, 15/1, 5/2, 26/2.
Kosten: € 180,-
Info: Ruur Boersma, tel. 0317-452055 of info@landco.nl. >>

13 december, 10-16.30 uur
De grillige natuur van calcieten
Zie voor verdere gegevens 22 november

Vanaf dinsdag 6 en vanaf donderdag 8 januari, 19-21.30 uur
Basiscursus biologisch-dynamisch tuinieren
Tien weken opeenvolgend, één avond per week, verdieping in de levende processen van de aarde en kosmos en hoe je daarmee te leren verbinden. Praktische kennis voor moestuin, boomgaard en siertuin en uiteraard de onschatbare waarde van de compost.
Verder preparatenbespreking en het werken met de kosmos-agenda.
Plaats: De Zonnetuin, moestuin-complex De Rekere, Alkmaar
Kosten: € 150,= (tien avonden, inclusief cursusboek)
Info: Guurtje Kieft, tel: 072 - 5159 456.

11-30 januari
Arbeidswochen in Anthroposophie
Plaats: Dornach
Info: www.goetheanum.ch,
Naturwissenschaftliche Sektion.

13 januari, 20-22 uur
Voeding, ecologie en geopolitiek
De nadruk ligt op uitwisseling van ervaringen over een zorgvuldige omgang met gewassen en dieren door vertegenwoordigers van de biologische en biologisch-dynamische landbouw door Jan Saal (directeur Warmonderhof).
Plaats: Vrije School Michael, Esther de Boer van Rijklaan 22 te Bussum, (ca. 15 minuten lopen van station Bussum-zuid)
Kosten: € 7,-
Informatie: J. de Raadt, tel 035-5256308

Vanaf 20 januari
In resonantie met de natuur–I
Uitstraling en levensenergie in de natuur waarnemen, interpreteren en verbeteren. Tien dagen verspreid over het jaar met Hans Andeweg.
Plaats: Swolgen bij Venlo. Inl: 0412-457444
Kosten: € 750,-
Zie ook: www.ecotherapie.org voor meer informatie over de cursus en de opleiding tot ECO-therapeut.

Vanaf 21 januari en vanaf 22 januari
In resonantie met de natuur–I
Plaats: Landgoed Stoutenburg bij Amersfoort. Inl: 033-4945500.
Zie ook 20 januari

Vanaf 23 januari
In resonantie met de natuur–I
Plaats: Liesbosch bij Breda. Inl: 0412-457444
Zie ook 20 januari

4-7 februari
Landwirtschaftliche Tagung: "Wertschöpfung, Preisbildung, Geldflüsse – wie können ökonomische Verhältnisse gestaltet werden, dass biologisch-dynamische Landwirtschaft sich entfalten kann?"
Plaats: Dornach
Info: www.goetheanum.ch,
Naturwissenschaftliche Sektion.

8 en 9 februari
Internationaler Arbeitskreis biologisch-dynamischer Präparate
Plaats: Dornach
Info: www.goetheanum.ch,
Naturwissenschaftliche Sektion.

Begin volgend jaar
Cursus Composteren
Cursusleiding: H. Lübke (Oostenrijk!) en H. Heida (PTC-plus)
Duur: 3 dagen
Plaats: Praktijk Trainingscentrum, Oenkerk, Friesland
Kosten: € 595,- (mogelijkheid van subsidie voor agrariërs)
Info: Hr. Heida, tel. 058-2543700

>> = zie elders in dit nummer

Vereniging voor
Biologisch-Dynamische
Landbouw en Voeding

Diederichsllaan 25,
Postbus 236,
3970 AE Driebergen,
tel 0343 531740,
fax 0343 516943,
e-mail: info@demeter-bd.nl,
website: www.demeter-bd.nl.
Postgiro voor leden 147485,
Rekeningnr. België:
000-1638509-82

Sinds haar oprichting in 1937 werkt de Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding (BD-vereniging) aan verbreding van de bekendheid van de biologisch-dynamische landbouw en aan de verdieping van de inzichten daarvan. De inkomsten van de vereniging bestaan uit de contributies van leden, donaties en uit licentiegelden voor het gebruik van het Demetermerk. Daarnaast ontvangt ze jaarlijks uw warme giften. Statuten van de vereniging kunnen door leden van de vereniging opgevraagd worden bij het bureau van de vereniging.

Bestuur:

Jan Saal (voorzitter), Gerard Brinks (vice-voorzitter), Jos Kok (penningmeester), Michael Veltman (secretaris), Ton Baars, Maria van Boxtel, Stijn van Wely

Medewerkers bureau BD-Vereniging:

Jos Pelgröm (directeur), Rien ter Braake (Coördinator Demeterlicentiezaken), Merle Koomans v.d. Dries (assistent Demeterlicentiezaken), Martine Wensink en Annemiek Padt (secretariaat).

Lidmaatschap van de BD-Vereniging:

Lidmaatschap € 25,-/jaar. Uitgebreid lidmaatschap € 50,-/jaar Donateur (geen ledentijdschrift) vrije bijdrage. Leden in het buitenland: € 32,- (binnen Europa), € 34,- (buiten Europa). Lidmaatschappen lopen per kalenderjaar (januari t/m december). Een lidmaatschap wordt stilzwijgend verlengd, tenzij u vóór 1 december van het lopende jaar heeft opgezegd.

Leden en donateurs ontvangen jaarlijks (in januari) een acceptgirokaart voor de contributie/bijdrage voor het komende kalenderjaar. Betaling van de contributie kan ook geschieden door machtigen voor automatische incasso (neemt u hiervoor evt. contact op met het bureau van de BD-Vereniging) (Heel graag zelfs!).

Schenken en legaten

De BD-Vereniging heeft een artikel 24 status bij de belastingdienst, hetgeen betekent dat bedragen tot € 8284,- geheel vrij zijn van successierecht, vanaf dit bedrag betaalt de BD-Vereniging een aangepast tarief van 11%. Omdat de BD-Vereniging door de belastingdienst wordt gezien als een "algemeen nut beogende instelling" zijn schenkingen tot een bepaald bedrag (2003: € 4143,-) vrijgesteld van schenkingsrecht. Giften in de vorm van een tenminste 5 jaar durende lijfrente, notarieel vastgelegd, zijn geheel aftrekbaar. Heeft u warme voor-

BD-info

Preparaten

Alle prijzen zijn inclusief verzendkosten binnen Nederland.

Nr.	Soort preparaat	Prijs per portie
500	Koemestpreparaat	€ 6,-
501	Kiezelpreparaat	€ 3,-
502 – 507	Kompostpreparaten (set à 6 soorten)	€ 13,-
502 – 507	Kompostpreparaten per soort	€ 2,50

Let op: Voor licentiehouders, leden met een uitgebreid lidmaatschap en leden wonend in het buitenland gelden andere tarieven voor de preparaten. Meer info hierover via het secretariaat van de BD-Vereniging.

Bestelwijze:

Door overmaking van het bedrag op Postgiro 313786 (voor België postrekening: 000-1638509-82) t.n.v. de BD-Vereniging onder vermelding van de gewenste preparaten en het verzendadres. Uw bestelling wordt u dan zo snel mogelijk (ca. 2 weken, houdt u hiermee rekening in uw planning!) toegestuurd.

De preparatenwijzer (folder)

Beknopt overzicht van de preparaten (en grondstoffen) die gebruikt worden in de bd-landbouw en die u kunt bestellen bij de BD-Vereniging (incl. prijslijst), 2001. **Gratis**

nemens en u hoeft info, belt u dan even (tel 0343 531740) met Jos Pelgröm.

Rondzendbrieven Naturwissenschaftliche Sektion Goe-theanum

("Klett-brieven")
Geïnteresseerden kunnen deze brieven (al dan niet vertaald in het Nederlands) toegezonden krijgen, of ze kunnen worden gedownload vanaf www.demeter-bd.nl/downloads.html. Neem voor toezending contact op met het bureau van de BD-Vereniging.

Adviezen voor (amateur)tuinders

Voor adviezen over tuinieren (voor amateurtuinders) kunt u bellen met de DLV Groen & Ruimte infolijn 0321 388888 (tussen 8.00 – 12.00 uur)

Publikaties

Voor uitgaven van de BD-Vereniging en derden verwijzen we u naar Dynamisch Perspectief nr. 3 of naar de website www.demeter-bd.nl. ■

100% Biologisch. 100% Dynamisch.

NIEUWS VAN

Zuiver Zuivel

Vernieuwde
receptuur!

Demeter kruidenkaas en boter in het nieuw!

Onze Demeter kruidenkazen en onze Demeter roomboter hebben een nieuw jasje gekregen. Zodat u deze producten van Demeter kwaliteit nog beter kunt herkennen in de winkel. Tegelijkertijd is de receptuur van de kruidenkazen vernieuwd, waardoor ze nog lekkerder smaken. Zuiver Zuivel produceert al meer dan 20 jaar biologische kwaliteitsproducten en was de eerste producent van biologische zuivelproducten in Nederland. Door onze jarenlange ervaring kunnen we ons met recht "Specialist in biologische zuivel" noemen.

NIEUW! Méditerranée en Fenegriek

Zuiver Zuivel introduceert 2 nieuwe soorten kruidenkaas.

Fenegriek

Fenegriek is het zaad van de Hooraklaver. Fenegriek heeft een nootachtige smaak en komt oorspronkelijk uit Zuid-oost Europa en West-Azië. In de Zuiver Zuivel Demeter kaas zorgt fenegriek voor

een verrassend lekkere combinatie!

Méditerranée

Méditerranée kaas van Zuiver Zuivel is kaas vol zonzovergoten ingrediënten. Zongedroogde tomaten, zwarte olijven en stukjes knoflook zorgen voor een mediterrane smaaksensatie waar u van blijft eten. Vraag ernaar in uw natuurvoedingsspecialzaak!

demeter

www.zuiverzuivel.nl

